

Małgorzata Puchalska-Wasył
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii
Katedra Psychologii Osobowości
wasył@kul.pl

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko:

Małgorzata Puchalska-Wasył

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

Doktor nauk humanistycznych w zakresie psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Psychologii, 2004

Tytuł pracy doktorskiej:

Psychologiczna analiza wewnętrznych dialogów. Badania na gruncie teorii H. Hermansa

Magister psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydział Nauk Społecznych, Sekcja Psychologii, 1999

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.

od 2006 – adiunkt w Katedrze Psychologii Osobowości, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

2004 – 2006 – asystent w Katedrze Psychologii Osobowości, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

1999 – 2004 – asystent w Katedrze Psychologii Klinicznej i Osobowości, Katolicki Uniwersytet Lubelski

4. Wskazanie osiągnięcia¹ wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

A) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Wewnętrzne dialogi – charakterystyki, funkcje, uwarunkowania

B) Osiągnięcie naukowe obejmuje następujące publikacje:

1. Puchalska-Wasył, M. (2016a). Coalition and opposition in myself? On integrative and confrontational internal dialogs, their functions, and the types of inner interlocutors. *Journal of Constructivist Psychology*, 29(2), 197-218. doi: 10.1080/10720537.2015.1084601
2. Puchalska-Wasył, M. (2016b). Determinants of integration and confrontation in internal dialogues. *Japanese Psychological Research*. doi: 10.1111/jpr.12115
3. Puchalska-Wasył, M. (2016e). The functions of internal dialogs and their connection with personality. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57(2), 162-168. doi: 10.1111/sjop.12275
4. Puchalska-Wasył, M. (2016f). The impact of psychological distance on integrative internal dialogs. *International Journal of Psychology*. doi: 10.1002/ijop.12266
5. Puchalska-Wasył, M. (2015). Self-talk: conversation with oneself? On the types of internal interlocutors. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 149(5), 443-460. doi: 10.1080/00223980.2014.896772
6. Puchalska-Wasył, M. (2014b). When interrogative self-talk improves task performance: The role of answers to self-posed questions. *Applied Cognitive Psychology*, 28(3), 374-381. doi: 10.1002/acp.3007
7. Oleś, P. K., Puchalska-Wasył, M. (2012). Dialogicality and personality traits. W: H. J. M. Hermans, T. Gieser (red.), *Handbook of Dialogical Self Theory* (s. 241-252). Cambridge: Cambridge University Press.
8. Puchalska-Wasył, M. (2011c). Typy wewnętrznych rozmówców i ich funkcje w świetle analiz ilościowych i jakościowych. W: P. K. Oleś, M. Puchalska-Wasył, E. Brygoła (red.), *Dialog z samym sobą* (s. 69-95). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

¹ W przypadku pracy współautorskiej przedstawiono oświadczenie współautora, stanowiące załącznik E do wniosku.

C) omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

I. WEWNĘTRZNE DIALOGI – CHARAKTERYSTYKI

Najważniejsze publikacje osiągnięcia naukowego:

- Puchalska-Wasyl, M. (2016a). Coalition and opposition in myself? On integrative and confrontational internal dialogs, their functions, and the types of inner interlocutors. *Journal of Constructivist Psychology*, 29(2), 197-218. doi: 10.1080/10720537.2015.1084601
- Puchalska-Wasyl, M. (2015). Self-talk: conversation with oneself? On the types of internal interlocutors. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 149(5), 443-460. doi: 10.1080/00223980.2014.896772

Wprowadzenie

„Mam jeszcze połowę ryby – pomyślał. – Może mi się poszczęści dowieźć tę przednią. Powinien bym mieć szczęście. – Nie – powiedział sobie. – Pogwałciłeś swoje szczęście, kiedy wypłynąłeś za daleko.”

Nie bądź głupi – powiedział na głos. – Nie zasypiaj i steruj. Możesz jeszcze mieć dużo szczęścia.

Chętnie bym kupił go trochę, gdyby było takie miejsce, gdzie je sprzedają – powiedział.

„A czym mógłbym za nie zapłacić? – spytał samego siebie. – Czy straconym harpunem, złamanym nożem i dwiema poharatanymi rękami?”

I owszem – powiedział. – Próbowaleś za nie zapłacić osiemdziesięcioma czterema dniami na morzu. Już ci je prawie sprzedali.

„Nie powinienem wymyślać bredni – zastanowił się (...).”

Oto jak Ernest Hemingway (1987, s. 66) w opowiadaniu *Stary człowiek i morze* opisuje to, co dzieje się w umyśle starego rybaka Santiago, który chcąc odwrócić fatum, wypływa daleko w morze w poszukiwaniu ogromnej ryby i toczy nierówną walkę z przeciwnościami losu. Fenomen mistrzowsko zilustrowany przez noblistę to właśnie wewnętrzny dialog, który polega na tym, że osoba przyjmuje naprzemiennie (co najmniej) dwa różne punkty widzenia i że wypowiedzi formułowane z tych perspektyw odnoszą się do siebie wzajemnie (Puchalska-Wasyl, 2015; por. Hermans, 2003).

Literatura piękna niejednokrotnie wcześniej niż psychologia pochyła się nad ważnymi zjawiskami psychicznymi. Tak było też z wewnętrznymi dialogami szczególnie często pojawiającymi się na kartach utworów Fiodora Dostojewskiego (np. *Sobowtór*, *Bracia Karamazow*, *Zbrodnia i kara*), a później – Hemingwaya. W psychologii natomiast jeszcze do niedawna problematyka wewnętrznych dialogów istniała raczej marginalnie. Wprawdzie jej prekursorów można znaleźć już w początkach XX wieku w osobach George’a Meada (1975), Williama Jamesa (2002), Lwa Wygotskiego (1989) czy Carla Gustawa Junga (1963), ale

równie często jeśli nie częściej lokowano ją na granicy pomiędzy psychologią a psychiatrią. Wydaje się, że spojrzenie na kwestię dialogowości ludzkiej natury zaczęło się istotnie zmieniać dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Stało się to za sprawą Huberta Hermansa – autora koncepcji dialogowego Ja (Hermans, Kempen, van Loon, 1992; por. Hermans, Gieser, 2012; Hermans, Hermans-Jansen, 1995). W świetle tej koncepcji wewnętrzne dialogi są nie tylko zjawiskiem normalnym, ale także potencjalnie stymulującym rozwój na przestrzeni całego życia.

Pojęcie wewnętrznego dialogu wpisuje się w szerszy kontekst teoretyczny wyznaczony przez różnorodne pojęcia, takie jak: rozmowa z sobą (*self-talk*; Brinthaup, Dove, 2012), mówienie do siebie (*self-statements*; Kamann, Wong, 1993), mowa prywatna (*private speech*; Winsler, Fernyhough, Montero, 2009), mowa wewnętrzna (*inner speech*; Alderson-Day, Fernyhough, 2015; MacKay, 1992; Wygotski, 1989), mowa egocentryczna (*egocentric speech*; Alderson-Day, Fernyhough, 2015; Wygotski, 1989), wewnętrzny monolog (*interior monologue*; Hogenraad, Oriane, 1983), itp. Jeśli jednak inne terminy sugerują, że mówiący i odbiorca wypowiedzi są tożsami, to wewnętrzny dialog przyjmuje, że w ramach jednego systemu Ja istnieją co najmniej dwie komunikujące się strony. Odzwierciedlona jest tu więc idea niemonolitycznego Ja, coraz szerzej akceptowana w psychologii. Na przykład, w polipsychizmie wyraża się ona w założeniu o istnieniu wielu subosobowości (Assagioli, 2000; Rowan, 1990). W poznawczej psychologii Ja idea ta owocuje rozróżnieniem między Ja realnym (*actual self*), Ja idealnym (*ideal self*), Ja powinnościowym (*ought self*; Higgins, 1987, 1997), Ja niepożądanym (*undesired self*; Ogilvie, 1987), Ja możliwym (*possible self*; Markus, Nurius, 1986), Ja roboczym (*working self*; Markus, Wurf, 1987), itp. Natomiast na gruncie podejścia dialogowego (Hermans, 2003; Hermans, Hermans-Jansen, 1995) zakłada się, że człowiek może przyjmować wiele różnych punktów widzenia (perspektyw), zwanych tu pozycjami Ja.

Dialogowe Ja w ujęciu Hermansa to dynamiczna wielość takich względnie autonomicznych pozycji Ja. Ponieważ pozycje Ja kształtowane są w różnych kontekstach społecznych, stąd każda z pozycji posiada odmienny głos (np. reprezentujący kulturę, społeczność, znaczącego innego lub jakiś aspekt danej osoby). Pozycje Ja są splecione ze sobą na wzór relacji społecznych (Hermans, 2003), co oznacza, że oprócz dialogów z innymi ludźmi (interpersonalnych), człowiek jest w stanie prowadzić także dialogi wewnętrzne (intrapersonalne, między różnymi pozycjami własnego Ja).

W świetle badań Caugheya (1984) w wyobrażonym świecie przeciętnego współczesnego Amerykanina istnieje około 200-300 postaci, wśród których można wyróżnić: (1) osoby z mediów; (2) postaci wykreowane w marzeniach i fantazjach oraz (3) wyobrazeniowe repliki osób osobiście znanych: rodziców, przyjaciół, znajomych, itp. Człowiek może rozmawiać z postacią każdego z trzech typów, jak gdyby była ona

rzeczywiście obecna. W kontekście spostrzeżeń Caugheya oraz różnych propozycji ujmujących zróżnicowanie wewnątrz Ja (Assagioli, 2000; Hermans, Hermans-Jansen, 1995; Higgins, 1987, 1997; Markus, Nurius, 1986; Markus, Wurf, 1987; Ogilvie, 1987; Rowan, 1990), grupa potencjalnych wewnętrznych rozmówców jawi się jako bardzo niejednorodna, reprezentuje ona bowiem bogactwo świata wewnętrznego i zewnętrznego jednostki. Równocześnie wydaje się prawdopodobne, że specyfika wewnętrznego rozmówcy może pozostawać w związku z innymi charakterystykami dialogu ważnymi dla osoby (np. funkcjami, o których będzie mowa w dalszej części autoreferatu). Dlatego w moich pierwszych (doktorskich) badaniach nad zjawiskiem wewnętrznych dialogów podjęłam próbę określenia typów wewnętrznych rozmówców.

Analizując wyniki badań Hermansa i Hermans-Jansen (1995) doszłam do wniosku, że zbieżność nazw wewnętrznych interlokutorów wcale nie musi oznaczać ich głębszego podobieństwa. Poszukiwałam więc wskaźnika, adekwatnie opisującego wewnętrznego rozmówcę, a zarazem relację między nim a autorem dialogu. Ostatecznie jako kryterium wyodrębnienia ewentualnych typów wewnętrznych interlokutorów przyjąłam to, jaką postawę emocjonalną prezentuje rozmówca w trakcie wewnętrznego dialogu. W efekcie empirycznych analiz ustaliłam cztery afektywne typy wewnętrznych rozmówców: Oddanego Przyjaciela, Ambiwalentnego Rodzica, Dumnego Rywala i Bezradne Dziecko. Nazwy typów odzwierciedlają charakterystyczny dla nich rodzaj doświadczenia, określony zgodnie z kategoryzacją Hermansa i Hermans-Jansen (1995).

Wyniki te opublikowałam m.in. w *Journal of Constructivist Psychology* (Puchalska-Wasył, Chmielnicka-Kuter, Oleś, 2008) i w *Przeglądzie Psychologicznym* (Puchalska-Wasył, 2005c). Wspomniane artykuły nie wchodzą w skład przedstawianego przeze mnie do oceny osiągnięcia naukowego. Zawarte w nich rezultaty są jednak punktem wyjścia dla badań, które omówię poniżej, a które stanowią element tego osiągnięcia naukowego.

Weryfikacja czterech typów wewnętrznych interlokutorów

Weryfikację wstępnej kategoryzacji typów wewnętrznych rozmówców podjęłam w dwóch kolejnych badaniach. Różniły się one sposobem zbierania danych, w zamyśle minimalizując słabości wcześniej stosowanych procedur. Oba badania zaprezentowałam w *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied* (Puchalska-Wasył, 2015). Pierwsze z badań potwierdziło istnienie trzech z czterech wstępnie wyodrębnionych typów, zaś drugie – wszystkie cztery typy. W tym kontekście można więc uznać, że cztery wspomniane typy należą do podstawowych, czyli najczęściej występujących typów wewnętrznych rozmówców.

Oddany Przyjaciel to typ charakteryzowany przez doświadczenie „siła i jedność” według kategoryzacji Hermansa i Hermans-Jansen (1995). To interlokutor troskliwy i ciepły, wspierający, a zarazem silny więzią, jaka łączy go z autorem wewnętrznych dialogów. Typ

doświadczający ambiwalencji uczuć, a zarazem wysokiego nasilenia motywów kontaktu oraz umacniania siebie to *Ambiwalentny Rodzic*. Jest to postać kochająca, choć często krytyczna wobec osoby, z którą prowadzi wewnętrzne dialogi. Przypomina rodzica, który doświadcza negatywnych uczuć wobec niepożądanych zachowań dziecka, ale nie przestaje je kochać. Dla *Dumnego Rywala* podstawowym doświadczeniem jest „autonomia i sukces”, jest to więc rozmówca autonomiczny i pewny siebie, przekonany o własnej skuteczności, niejednokrotnie z poczuciem wyższości. Natomiast „bezsilność i izolacja” to doświadczenie charakterystyczne dla *Bezradnego Dziecka* – rozmówcy, który wyczekuje pomocy albo stracił już na nią nadzieję, pogrążając się w poczuciu osamotnienia i bezsilności.

Od strony metodologicznej obydwie badania łączyły w sobie podejście ilościowe i jakościowe. W każdym z nich zbierane były najpierw dane jakościowe, odzwierciedlające wielkie bogactwo wewnętrznych rozmówców deklarowanych przez badanych. Następnie dane były kwantyfikowane i poddawane standardowym analizom statystycznym. Badania reprezentują więc podejście, które Lamiell (1981) określa jako idiotetyczne (*idiothetic*). Uwzględnia się w nim indywidualność osoby, nie rezygnując jednak z poszukiwania nomotetycznych prawidłowości, które mogą być poddane międzyjednostkowej weryfikacji.

Integracja i konfrontacja jako niezależne wymiary opisu dialogu wewnętrznego

W swoich wcześniejszych pracach proponowałam różne kryteria podziału wewnętrznych dialogów (Puchalska-Wasyl, 2007, 2011b). Piotr Oleś (2009a) na drodze empirycznej - konstruując Skalę Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD) - również wyodrębnił kilka typów wewnętrznych dialogów, np.: dialogi tożsamościowe, dialogi wspierające, dialogi ruminacyjne, czy dialogi symulujące relacje społeczne. Jednak ostatnio badacze są szczególnie zainteresowani podziałem dialogów (z uwagi na sposób ich prowadzenia i wynik) na integracyjne i konfrontacyjne (Nir, 2012). Na poziomie ogólnym zgodnie przyjmuje się, że dialogi integracyjne uwzględniają wszystkie włączone w dialog punkty widzenia. Nawiązując do filozofii dialogu Bubera i Levinasa, proponuje się tu czasem przeniesienie w obręb dialogowego Ja zasad prawdziwego spotkania takich jak: otwartość i szacunek wobec odmiennego punktu widzenia, gotowość zrozumienia go oraz dążenie do uzgodnień, co może prowadzić do twórczej integracji (Oleś, 2009b; por. Cooper, 2004). W dialogach konfrontacyjnych natomiast podkreślane są różnice stanowisk, w związku z czym jeden punkt widzenia jest wzmacniany, a inne są ignorowane lub deprecjonowane (por. Borawski, 2011; Młynarczyk, 2011; Nir, 2012). Na poziomie szczegółowym badacze różnią się w ujęciu integracji i konfrontacji.

Na przykład, według Borawskiego (2011) dialog integrujący „zakłada wzajemną otwartość i dążenie do uzgodnień różniących się (...) poglądów poprzez wypracowanie nowego” (s. 203-204). Dialog konfrontujący zestawia zaś opozycyjne głosy Ja, przez co

powoduje zwiększenie dysonansu poznawczego, a tym samym utrudnia osiągnięcie wewnętrznej integracji. Dla Nir (2012) wyznacznikiem dialogu konfrontacyjnego (*coercive internal negotiations*) jest wygrana jednej a przegrana drugiej strony („wygrany-przegraný”), natomiast dialog integracyjny (*integrative internal negotiations*) poprzez twórcze rozwiązanie zaspokaja potrzeby obu stron, dzięki czemu obie czują się zwycięzcami („wygrany-wygrany”). Ujęcie relacji między integracją a konfrontacją również różni autorów. Borawski zdaje się lokować konfrontację na przeciwległym biegunie tego samego kontinuum, na którym umieszcza integrację. Konfrontacja bowiem ma przeciwdziałać integracji. Tymczasem dla Nir konfrontacyjność jest związana ze spolaryzowaniem stron dialogu, jednak rozwiązanie „wygrany-przegraný” nie jest pełnym przeciwieństwem rozwiązania „wygrany-wygrany”.

Moją propozycję rozumienia zjawisk integracji i konfrontacji w wewnętrznych dialogach (wraz z badaniami opartymi na tej propozycji) przedstawiłam w kilku ostatnich artykułach w *Journal of Constructivist Psychology* (Puchalska-Wasył, 2016a), w *International Journal of Psychology* (2016f), w *Japanese Psychological Research* (2016b) oraz w *Przeglądzie Psychologicznym* (2016c). Nawiązuje ona do ujęć wspomnianych wyżej badaczy, zarazem próbuje je rozwijać. Bazuje na założeniu, że integracja i konfrontacja są niezależnymi wymiarami, na których można opisać wewnętrzny dialog. Integracja dotyczy stopnia osiągniętego porozumienia między ścierającymi się w dialogu punktami widzenia (dzielenie idei), natomiast konfrontacja odnosi się do relacji wygrany-przegraný (dominacja).

Na integrację składają się procesy poszerzania oraz dostosowywania perspektyw, na konfrontację zaś – procesy waloryzacji i dewaloryzacji. Przyjmuję, że każdy z tych procesów potencjalnie zachodzi u obu stron będących w dialogu, czyli zarówno u autora dialogu, jak i u jego wewnętrznego rozmówcy. *Poszerzanie* perspektywy polega na tym, że pod wpływem nowych treści usłyszanych w dialogu dana perspektywa zostaje zmodyfikowana w kierunku uwzględnienia racji drugiej strony. *Dostosowywanie* polega na modyfikowaniu własnego stanowiska, tak aby było spójne z perspektywą partnera, ponieważ chcemy z nim podtrzymać relację. Im wyższe nasilenie każdego z powyższych procesów, tym wyższe nasilenie integracji. Integracja jest więc związana z otwartością na perspektywę partnera i gotowością wzięcia pod uwagę jego potrzeb, co wyraża się w modyfikowaniu własnego stanowiska. Jest tym większa, im bardziej ustalone w dialogu rozwiązanie uwzględnia stanowiska obu stron. Równocześnie, im wyższe nasilenie integracji, tym większa jest szansa na pojawienie się nowych twórczych rozwiązań jako efektu współpracy obu poszerzonych perspektyw.

Konfrontacja jest związana z procesami waloryzacji i dewaloryzacji. *Waloryzacja* polega na traktowaniu danego punktu widzenia jako zwycięzcy w dialogu, przy czym wygrana jest przypisywana wyłącznie sile argumentacji płynącej z tego punktu widzenia.

Dewaloryzacja wiąże się ze spostrzeganiem danego punktu widzenia jako przegranego w dialogu. Konfrontacja polega na polaryzacji dialogujących stron, czyli na maksymalizowaniu waloryzacji i minimalizowaniu dewaloryzacji jednej strony dialogu oraz na minimalizowaniu waloryzacji i maksymalizowaniu dewaloryzacji drugiej strony. Jest tym większa, im większa jest dysproporcja w spostrzeganiu stron dialogu. Jeśli obie strony w podobnym stopniu wygrywają i/lub przegrywają, nasilenie konfrontacji jest niewielkie.

W oparciu o takie ujęcie integracji i konfrontacji w dialogach wewnętrznych stworzyłam również metodę *Integracja-Konfrontacja* (IKON; np. Puchalska-Wasył, 2016a, 2016b, 2016c, 2016f), która nie tylko pozwala dzielić dialogi na integracyjne i konfrontacyjne, co stanowi nawiązanie do poprzednich badań (Borawski, 2011; Młynarczyk, 2011; Nir, 2012), ale także umożliwia indywidualny pomiar każdego z wymiarów (i procesów) wewnętrznego dialogu. Dzięki temu narzędzie może okazać się przydatne w dalszej eksploracji zagadnień integrującej i konfrontującej wyobraźniowej aktywności dialogowej. W dwóch badaniach z użyciem IKON korelacja wskaźników integracji i konfrontacji była nieistotna i bliska zeru ($N = 93$, $r = -0,048$, $p = 0,648$; $N = 119$, $r = -0,024$, $p = 0,798$), co wstępnie potwierdza postulowaną przeze mnie niezależność wymiarów integracji i konfrontacji. Sugeruje zarazem, że potrzeba wymiany i podzielenia idei nie stoi w sprzeczności z potrzebą doświadczenia zwycięstwa – prowadząc w myślach zażartą kłótnię, możemy cały czas szukać opcji integracji sprzecznych stanowisk.

Integracyjne i konfrontacyjne typy wewnętrznych rozmówców

W kontekście podziału dialogów wewnętrznych na integracyjne i konfrontacyjne zasadne wydawało się pytanie, czy prowadzenie określonego typu wewnętrznego dialogu wiąże się z określonym typem wyobrazonego rozmówcy. Biorąc pod uwagę specyfikę dialogów integracyjnych i konfrontacyjnych oraz afektywne profile wyodrębnionych typów wewnętrznych interlokutorów, postawiłam hipotezę, że Oddany Przyjaciel i Ambiwalentny Rodzic to rozmówcy charakterystyczni dla dialogów integracyjnych, zaś Dumny Rywal i Bezradne Dziecko – dla dialogów konfrontacyjnych. Aby zweryfikować tę hipotezę przeprowadziłam dwa badania, które opublikowałam w *Journal of Constructivist Psychology* (Puchalska-Wasył, 2016a). Badanie 1 było eksperymentem. Manipulowano tu typem prowadzonego wewnętrznego dialogu (integracyjny vs konfrontacyjny), który niezależnie od warunku eksperymentalnego dotyczyć miał tego samego hipotetycznego problemu. Badanie 2 miało charakter idiotetyczny – łączyło podejście ilościowe i jakościowe. Badani swobodnie prowadzili tu wyobrażony dialog dotyczący kwestii osobistej ważnej z dowolnie wybranym wewnętrznym rozmówcą. Zgromadzone wstępnie dane jakościowe (różnorodność wewnętrznych postaci) poddałam kwantyfikacji a następnie analizom statystycznym, analogicznym do tych z Badania 1 i do tych, które pierwotnie umożliwiły wyodrębnienie

czterech typów interlokutorów (Puchalska-Wasył, 2015). Dialogi podzieliłam tu *post factum* na integracyjne i konfrontacyjne za pomocą skonstruowanej przeze mnie metody IKON. W obu badaniach pozytywnie zweryfikowano postawioną hipotezę, potwierdzając tym samym wstępnie trafność IKON (Zawadzki, 2006).

Biorąc pod uwagę, że konfrontacja wiąże się z określeniem w dialogu zwycięzcy i przegranego, zrozumięte wydaje się, że spośród czterech wyodrębnionych typów właśnie Dumny Rywal i Bezradne Dziecko są charakterystyczni dla dialogów konfrontacyjnych. Emocjonalna specyfika Dumnego Rywala, która zakłada umacnianie siebie bez podtrzymywania więzi z drugą stroną, czyli autorem dialogu, sugeruje, że postać ta będzie przyjmować pozycję zwycięzcy. Natomiast, Bezradne Dziecko, które z definicji jest pogrążone w bezsilności i izolacji, wydaje się uosabiać w dialogu przegranego. Z kolei, integracja oznacza osiągnięcie porozumienia między ścierającymi się w dialogu punktami widzenia. W tym kontekście nie dziwi fakt, że sprzyja jej Oddany Przyjaciel – rozmówca silny i wspierający, który pozwala drugiej stronie doświadczyć umocnienia siebie w głębokiej relacji (Hermans, Hermans-Jansen, 1995). Podobnie można myśleć o Ambiwalentnym Rodzicu – rozmówcy, który z definicji może wprowadzić nie aprobować pewnych zachowań partnera dialogu i doświadczać w związku z tym negatywnych emocji, jednak równocześnie podtrzymuje z nim bliską pozytywną więź. Zależy mu więc na porozumieniu z drugą stroną.

Integracja i konfrontacja w języku

Podział wewnętrznych dialogów na integracyjne i konfrontacyjne skłaniał również do postawienia pytań o to, czy te dwa typy dialogów różnią się od siebie w aspekcie językowym oraz czy istnieją słowa, na podstawie których można wnioskować o nasileniu integracji bądź konfrontacji w dialogu. Ustalenie takich językowych markerów integracji i konfrontacji pozwoliłoby stawiać hipotezę, że modyfikując język można również wpływać na typ prowadzonego dialogu wewnętrznego.

Poszukując odpowiedzi na powyższe pytania przeprowadziłam badania, które zostały przyjęte do druku² w *Przeglądzie Psychologicznym* (Puchalska-Wasył, 2016c). Do analiz zebranego materiału wykorzystałam m.in. *Linguistic Inquiry and Word Count* (LIWC; Pennebaker, Booth, Francis, 2007) – będący w trakcie polskiej adaptacji program komputerowy, który służy do analizy tekstu metodą zliczeń. Porównując omawiane dwa typy dialogów, stwierdziłam, że różnią się one istotnie w kilkunastu kategoriach językowych. Trzy z nich okazały się być predyktorami integracji – częstsze stosowanie negacji oraz zaimków w pierwszej osobie liczby pojedynczej sprzyjało obniżeniu integracji, natomiast wzrastała ona, gdy rósł odsetek słów wyrażających pewność.

² Artykuł musiał zostać wyłączony z osiągnięcia naukowego z powodów formalnych – statusu „w druku” w momencie składania wniosku.

W kontekście dialogu negacja wyraża generalnie sprzeciw wobec propozycji rozmówcy. Używanie zaimków w pierwszej osobie liczby pojedynczej wskazuje na: większą koncentrację na sobie, połączoną jednak z poczuciem gorszego położenia (Rude, Gortner, Pennebaker, 2004), większy samokrytycyzm oraz doświadczenie niepewności (Davis, Brock, 1975), a także niższą pozycję w hierarchii społecznej (Kacewicz, Pennebaker, Davis, Jeon, Graesser, 2014). Pojawienie się więc takich zaimków w dialogu sugeruje niepewność któregoś z rozmówców, a w konsekwencji nierównowagę sił między dialogującymi. Jeśli przyjąć, że integracja zakłada obustronną modyfikację stanowisk jako efekt wzajemnej gotowości do uwzględnienia potrzeb partnera, zrozumiałe staje się, że negacja i używanie zaimków typu „ja”, „mnie”, „moje” stanowią zapowiedź osłabienia procesu integracyjnego. Z kolei pewność wypowiedzi w dialogu sprzyja integracji, co może się wiązać z faktem, że osoby pewne siebie wzbudzają większe zaufanie, a ich przekaz ma większą siłę przekonywania (Corley, Wedeking, 2014). Tym samym warunki integracji, jakimi są otwarcie się na perspektywę partnera i branie pod uwagę jego potrzeb, stają się łatwiejsze do osiągnięcia.

Analizy ujawniły też dwa predyktory konfrontacji. Nasilenie konfrontacji rosło wraz z użyciem czasowników w czasie teraźniejszym, słabło zaś wraz z użyciem słów odnoszących się do odraczania działań, zaliczanych do kategorii „powstrzymywanie”.

Konfrontację nasila więc ograniczona do teraźniejszości perspektywa temporalna, w jakiej rozpatrywany jest problem. Czas jest jednym z wymiarów dystansu psychologicznego (Trope, Liberman, 2010), który nabywany jest w odniesieniu do „ja tu i teraz”. Przyszłość i przeszłość jako oddalone od „teraz” oznaczają zwiększony dystans, a zanurzenie się w teraźniejszości – niewielki dystans lub jego brak. Tak więc konfrontacji sprzyja brak dystansu w stosunku do diskutowanego problemu, brak odwoływania się do jego przyczyn usytuowanych w przeszłości oraz do jego konsekwencji, które mogą zaistnieć w przyszłości. Z kolei obecność w dialogu słów z kategorii „powstrzymywanie” może osłabiać konfrontację. Warto zauważyć, że językowa kategoria „powstrzymywanie” wyrażająca skłonność do odraczania działań i wypowiedzi dyktowanych pierwszym impulsem może również być rozumiana jako forma dystansowania się od „tu i teraz”. Co więcej, wspomniana wcześniej przeze mnie zmienna, wpływająca na wzrost integracji, czyli obniżone używanie zaimka w pierwszej osobie liczby pojedynczej jest także traktowane przez badaczy jako przejaw dystansowania się od „ja tu i teraz” (Cohn, Mehl, Pennebaker, 2004).

W kontekście tych badań dystans psychologiczny ujawnił się więc jako potencjalnie ważny czynnik wpływający na procesy integracji i konfrontacji w wewnętrznym dialogu. O jego roli, eksplorowanej w innych badaniach, będzie mowa dalej, w części dotyczącej uwarunkowań dialogów wewnętrznych.

II. WEWNĘTRZNE DIALOGI – FUNKCJE

Najważniejsze publikacje osiągnięcia naukowego:

- Puchalska-Wasył, M. (2016a). Coalition and opposition in myself? On integrative and confrontational internal dialogs, their functions, and the types of inner interlocutors. *Journal of Constructivist Psychology*, 29(2), 197-218. doi: 10.1080/10720537.2015.1084601
- Puchalska-Wasył, M. (2014b). When interrogative self-talk improves task performance: The role of answers to self-posed questions. *Applied Cognitive Psychology*, 28(3), 374-381. doi: 10.1002/acp.3007
- Puchalska-Wasył, M. (2011c). Typy wewnętrznych rozmówców i ich funkcje w świetle analiz ilościowych i jakościowych. W: P. K. Oleś, M. Puchalska-Wasył, E. Brygoła (red.), *Dialog z samym sobą* (s. 69-95). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wprowadzenie

Wspominałam na wstępie, że pojęcie wewnętrznego dialogu wpisuje się w szerszy kontekst teoretyczny wyznaczony przez pojęcia takie jak np.: rozmowa z sobą (*self-talk*), mówienie do siebie (*self-statements*), mowa prywatna (*private speech*), mowa wewnętrzna (*inner speech*), mowa egocentryczna (*egocentric speech*) czy wewnętrzny monolog (*interior monologue*). Przyjmując tak szeroką perspektywę, zjawisku dialogowości wewnętrznej można przypisywać wiele pozytywnych, choć często dość ogólnie formułowanych funkcji. Wymieniane są więc m.in. funkcje kognitywne i autoregulacyjne, funkcje wykonawcze, internalizacja zasad, utrwalanie informacji, czy kierowanie sobą (Diaz, Berk, 1992; Lee, 2011; MacKay, 1992; Winsler, Fernyhough, Montero, 2009). W psychologii sportu podkreśla się także, że rozmowy z sobą (*self-talk*) ułatwiają naukę i zwiększają efektywność wykonania zadania (Hardy, 2006; Hatzigeorgiadis, Zourbanos, Galanis, Theodorakis, 2011; Tod, Hardy, Oliver, 2011).

Dialog wewnętrzny a wykonanie zadania poznawczego

Senay, Albarracin i Noguchi (2010) w swoich badaniach pokazali, że forma rozmowy z sobą (*self-talk*) ma wpływ na poziom wykonania zadania. Osoby, które przed przystąpieniem do zadania stawiały sobie pytanie typu: „Czy zrobię to?” osiągały lepsze rezultaty niż ci, którzy stwierdzali: „Zrobię to”. Dwukrotnie próbowałam zreplikować na polskiej populacji ten efekt uzyskany przez Senaya i współpracowników (2010), jednak w żadnym z eksperymentów nie uzyskałam spodziewanych różnic między grupami. Te rezultaty skłoniły mnie do postawienia hipotezy, że nie samo pytanie skierowane do siebie podnosi poziom wykonania, ale pytanie wraz z następującą po nim pozytywną odpowiedzią. Pytanie i odpowiedź są podstawowymi formami dialogowymi (Bachtin, 1970; Hermans, Kempen, 1993), więc jeśli po pytaniu „Czy zrobię to?” następuje odpowiedź, np. „Tak, zrobię to”, możemy mówić o wewnętrznym dialogu. Trzeci z przeprowadzonych przeze mnie eksperymentów pozwolił mi stwierdzić zgodnie z hipotezą, że po pytaniu z pozytywną

odpowiedzią następowało lepsze wykonanie zadania anagramów, niż po pytaniu z negatywną odpowiedzią lub po stwierdzeniu („Zrobię to”). Różnice te wystąpiły jednak tylko wśród osób, które świadomie potraktowały pytanie/stwierdzenie jako skierowaną do siebie dyrektywę. Cykl powyższych trzech eksperymentów opublikowałam w *Applied Cognitive Psychology* (Puchalska-Wasył, 2014b).

Funkcje dialogów integracyjnych i konfrontacyjnych

Jak dotąd przeprowadzono nieliczne badania nad funkcjami dialogów integracyjnych i konfrontacyjnych. Ustalono jednak, że dialogi integracyjne, w odróżnieniu od konfrontacyjnych wzmacniają sytuacyjną samoocenę i pozytywne emocje (Borawski, 2011). Stwierdzono także, że ugięcie różnych punktów widzenia na problem i próba ich uwzględnienia sprzyja dobrostanowi i bardziej adaptacyjnemu funkcjonowaniu psychicznemu (Hermans, 2003; Hermans, Hermans-Jansen, 1995; Młynarczyk, 2011). Ponadto, zdolność do integrowania różnych perspektyw w wewnętrznym dialogu symulującym relacje społeczne wydaje się ułatwiać generowanie zróżnicowanych rozwiązań trudnych sytuacji (por. Staudinger, Baltes, 1996). Wewnętrzne dialogi mogą pełnić również funkcje poznawcze, motywacyjne i modelujące (Puchalska-Wasył, 2006, 2016d). Ponieważ integracyjne dialogi symulujące interakcje społeczne sprzyjają otwarciu się na perspektywę oponenta, prawdopodobnie mogą one modelować pozytywne zachowania społeczne i motywować do ich podtrzymywania.

W swoich badaniach doktorskich ustaliłam, że dialogi wewnętrzne pełnią generalnie siedem następujących grup funkcji, zwanych dalej meta-funkcjami: Wsparcie, Substytucja, Eksploracja, Więzy, Samodoskonalenie, Wgląd, Samosterowanie (Puchalska-Wasył, 2005b, 2005c, 2006, 2007, 2010; Puchalska-Wasył i in., 2008). Biorąc pod uwagę zainteresowanie badaczy podziałem dialogów wewnętrznych na integracyjne i konfrontacyjne oraz stosunkowo ubogą wiedzę w tym obszarze, postanowiłam sprawdzić, jak te dwa typy dialogów różnią się w zakresie powyższych siedmiu meta-funkcji.

Przeprowadzone badanie opublikowałam w *Journal of Constructivist Psychology* (Puchalska-Wasył, 2016a; badanie 2). Omawiałam je wcześniej w kontekście weryfikacji typów integracyjnych i konfrontacyjnych interlokutorów. Wykorzystałam w nim m.in. nową metodę własną do badania ww. meta-funkcji – kwestionariusz *Funkcje Dialogów* (FUND; Puchalska-Wasył, 2016a, 2016e), charakteryzujący się lepszymi walorami psychometrycznymi niż poprzednie narzędzie (*Dialog-Monolog-Perspektywa*, D-M-P; Puchalska-Wasył, 2006, 2016d). Analizy ujawniły, że dialogi integracyjne w istotnie większym stopniu niż dialogi konfrontacyjne pełnią meta-funkcje: Wsparcia, Więzy, Wglądu i Samosterowania. Oznacza to, że dialogi integracyjne w porównaniu z konfrontacyjnymi są głównym źródłem nadziei, poczucia bezpieczeństwa a czasem nawet sensu życia (Wsparcie).

Pozwalają doświadczać poczucia łączności z kimś bliskim i czuć się potrzebnym (Więź). Są sposobem uzyskania nowego punktu widzenia lub rady, pomagają nabrać dystansu do problemu (Wgląd). Stanowią czynnik motywujący do działania i do rozwoju, mogą również być wyznacznikiem nowych celów oraz sprzyjają uzyskaniu poczucia kontroli nad sytuacją (Samosterowanie).

Funkcje integracyjnych i konfrontacyjnych interlokutorów

W omawianym badaniu przeprowadziłam również porównanie czterech typów interlokutorów w zakresie meta-funkcji. Rozmówcy integracyjnymi (Oddany Przyjaciół i Ambiwalentny Rodzic) w większym stopniu niż konfrontacyjni (Dumny Rywal i Bezradne Dziecko) pełnili funkcje: Wsparcia, Więzi, Wglądu i Samosterowania. Nie stwierdziłam natomiast żadnych funkcjonalnych różnic pomiędzy rozmówcami charakterystycznymi dla danego typu dialogu (tj. Dumny Rywal vs Bezradne Dziecko, oraz Oddany Przyjaciół vs Ambiwalentny Rodzic). To wynik zaskakujący na tle innego badania (Puchalska-Wasył, 2006; Puchalska-Wasył i in., 2008), które wskazywało, że Bezradne Dziecko w porównaniu z Dumnym Rywalem pełni częściej funkcję Samodoskonalenia, zaś Oddany Przyjaciół różni się od Ambiwalentnego Rodzica tym, że daje większe Wsparcie. Możliwe, że któryś z tych wyników jest artefaktem. Prawdopodobne jest też jednak, że te odmienne wyniki są efektem różnych procedur zbierania danych, a w konsekwencji – efektem analizy różnego materiału, co oznacza, że każdy z tych wyników może być prawdziwy pod pewnymi warunkami.

Koncentrując się na specyfice funkcjonalnej typów wewnętrznych rozmówców przeprowadziłam także odpowiednie analizy jakościowe, pamiętając, że uzupełniają one obraz tworzony na podstawie statystycznie uprawomocnionych uogólnień (Straś-Romanowska, 2008). Analizy te zostały opublikowane w rozdziale do książki *Dialog z samym sobą* (Puchalska-Wasył, 2011c). Płynąca z nich konkluzja może być sformułowana następująco: znajomość typu interlokutora pomaga przewidywać funkcje prowadzonego z nim dialogu, ale z całą pewnością ich nie determinuje. Tworzenie wyobrazonego dialogu jest bowiem jedną z form procesu nadawania osobistych znaczeń, który jest subiektywny w swej naturze (Hermans, Hermans-Jansen, 1995; Puchalska-Wasył, 2004). Oznacza to, że to samo wydarzenie może zostać odmiennie zinterpretowane nie tylko przez dwie różne osoby, ale również przez jedną i tę samą osobę w zależności od tego, z jakiej spojrzy na nie perspektywy (pozycji Ja). Wewnętrzny dialog to wymiana między (co najmniej) dwiema pozycjami Ja. Jedną z nich jest wyobrazony rozmówca, drugą przyjmuje podmiot. Nawet jeśli pierwsza jest dość wyraźnie określona funkcjonalnie, druga, z którą utożsamia się osoba, może funkcjonalnie zmieniać się z dialogu na dialog. Dopiero jednak wkład obu decyduje ostatecznie o nadawanych znaczeniach, a w konsekwencji o funkcjach wyobrazonej rozmowy. Dlatego właśnie znajomość typu wewnętrznego interlokutora może pomóc

w przewidywaniu funkcji prowadzonego z nim dialogu, ale ich nie wyczerpuje. Ustalenie wszystkich funkcji konkretnego wewnętrznego dialogu, dotarcie do jednostkowych doświadczeń oraz osobistych znaczeń nadawanych jego poszczególnym wypowiedziom możliwe jest wyłącznie na drodze analiz jakościowych.

III. WEWNĘTRZNE DIALOGI – UWARUNKOWANIA

Najważniejsze publikacje osiągnięcia naukowego:

- Puchalska-Wasył, M. (2016b). Determinants of integration and confrontation in internal dialogues. *Japanese Psychological Research*. doi: 10.1111/jpr.12115
- Puchalska-Wasył, M. (2016e). The functions of internal dialogs and their connection with personality. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57(2), 162-168. doi: 10.1111/sjop.12275
- Puchalska-Wasył, M. (2016f). The impact of psychological distance on integrative internal dialogs. *International Journal of Psychology*. doi: 10.1002/ijop.12266
- Oleś, P. K., Puchalska-Wasył, M. (2012). Dialogicality and personality traits. W: H. J. M. Hermans, T. Gieser (red.), *Handbook of Dialogical Self Theory* (s. 241-252). Cambridge: Cambridge University Press.

Wprowadzenie

Badań nad uwarunkowaniami zjawiska wewnętrznych dialogów jest stosunkowo niewiele. Dotychczasowe badania dotyczące osobowościowych uwarunkowań tego fenomenu w większości zostały przeprowadzone przez Piotra Olesia i jego zespół, do którego należą. Badania te wskazują, że cechy osobowości pozostają w związku z gotowością do podejmowania wewnętrznych dialogów. Z wykorzystaniem Skali Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD; Oleś, 2009a) do oceny nasilenia zjawiska wewnętrznych dialogów, oraz Inwentarza Osobowości NEO-PI-R (Siuta, 2006) do pomiaru cech, ustalona została umiarkowana korelacja między ogólną intensywnością wewnętrznej aktywności dialogowej a Neurotycznością ($r = 0,34$, $p < 0,001$) i Otwartością (od $r = 0,27$, $p < 0,01$ u adolescentów, do $r = 0,54$, $p < 0,001$ u osób w wieku średnim). Związek z Neurotycznością został również zreplikowany w badaniu z użyciem Kwestionariusza Osobowości Eysencka (EPQ-R; $r = 0,39$, $p < 0,001$). Generalnie z analiz wynika, że im wyższy poziom Neurotyczności i Otwartości na doświadczenie, tym wyższy poziom wewnętrznej aktywności dialogowej. Związek ten jest prawdopodobnie modyfikowany przez czynniki rozwojowe, jako że w okresie adolescencji wewnętrzna aktywność dialogowa wyżej koresponduje z Neurotycznością niż z Otwartością (u studentów – wyżej z Otwartością lub Neurotycznością w zależności od badanej próby), podczas gdy w grupie osób w wieku średnim – koresponduje wyżej z Otwartością niż z Neurotycznością (Oleś, Puchalska-Wasył, 2012).

Celem innych badań było sprawdzenie, w jakim stopniu cechy osobowości (NEO-PI-R) wyjaśniają nasilenie wewnętrznych dialogów (SWAD). Analiza regresji krokowej ujawniła,

że 28% wariacji SWAD jest wyjaśniane przez liniową kombinację Otwartości i Neurotyczności, w sytuacji gdy zmiennymi niezależnymi w modelu regresyjnym jest pięć czynników osobowości. Analogiczna analiza regresji na poziomie 30 cech szczegółowych wykazała, że 39% wariacji SWAD jest wyjaśniane przez liniową kombinację: Nadmiernego samokrytycyzmu, Estetyki, Uczuć i Samodyscypliny (negatywnie) (Puchalska-Wasył i in., 2008). Te rezultaty są w dużej mierze zbieżne z badaniami, w których porównywałam w zakresie cech (NEO-PI-R) osoby podejmujące wewnętrzne dialogi oraz osoby prowadzące monologi (gdzie tylko jedna pozycja Ja jest ugięta a druga jest milczącym słuchaczem). Ustaliłam, że ludzie wewnętrznie dialogujący w porównaniu z osobami preferującymi monologi, charakteryzują się wyższymi wynikami w skali Otwartości oraz w jej podskalach: Wyobraźni, Estetyce, Uczuciach, jak również wyższym nasileniem Nadmiernego samokrytycyzmu jako komponentu Neurotyczności i niższym nasileniem Asertywności jako składowej Ekstrawersji (Puchalska-Wasył, 2006, 2011b; Puchalska-Wasył i in., 2008).

We wcześniejszych badaniach podejmowałam też próby kategoryzacji dialogów wewnętrznych ze względu na różne kryteria (np. klimat emocjonalny kluczowej wypowiedzi dialogu, czy zachowania rozmówców) i porównywałam cechy osobowości ich autorów. Stwierdziłam, że cechy znajdują odzwierciedlenie w sposobie prowadzenia wewnętrznych dialogów, a więc np. w tym, że badany i jego wyobrażony rozmówca mogą współdziałać w dialogu na rzecz rozwiązania diskutowanego problemu lub też nie wykazywać chęci współpracy. Osoby, których dialogi charakteryzowała współpraca miały istotnie wyższe wyniki w Otwartości oraz w dwu jej składowych – Estetyce i Działaniach (NEO-PI-R). Były to więc osoby, które aktywnie poszukiwały nowych doświadczeń, ale również harmonii i piękna (Costa, McCrae, 1992; Siuta, 2006). Aranżowanie w ich wewnętrznych dialogach współpracy, stwarzającej szansę na znalezienie rozwiązania, które jest kreatywne, a zarazem harmonijnie łączące potrzeby obu stron, można traktować jako wyraz tych cech (Puchalska-Wasył, 2011b).

Osobowość a typ dialogu wewnętrznego

Spójność między poszczególnymi typami wewnętrznych dialogów a cechami osób, które je prowadzą była również przedmiotem dyskusji w rozdziale, który opublikowałam razem z Piotrem Olesiem w *Handbook of Dialogical Self Theory* (Oleś, Puchalska-Wasył, 2012). Zwróciliśmy tam m.in. uwagę na to, że ludzie cechujący się wysoką Neurotycznością (NEO-PI-R) mają tendencję do prowadzenia dialogów ruminacyjnych (SWAD), które drażąc tematy przykre, wywołują frustrację ($r = 0,44, p < 0,001$). Z kolei ludzie cechujący się wysoką Otwartością (NEO-PI-R) są skłonni do prowadzenia dialogów tożsamościowych (SWAD), czyli służących klaryfikacji tożsamości ($r = 0,57, p < 0,001$) (Oleś, Puchalska-Wasył, 2012).

Podobną spójność daje się zaobserwować między poszczególnymi typami wewnętrznych dialogów a stylami przywiązania (mierzonymi Kwestionariuszem Stylów Przywiązania, ECR-R; Fraley, Waller, Brennan, 2000). Bezpieczne przywiązanie okazuje się korelować pozytywnie z dialogami tożsamościowymi ($r = 0,64, p < 0,001$) i negatywnie z dialogami ruminacyjnymi ($r = -0,75, p < 0,001$). Przywiązanie lękowe pozytywnie koreluje z symulacją relacji społecznych w wewnętrznym dialogu ($r = 0,79, p < 0,001$) a także z dialogami ruminacyjnymi ($r = 0,53, p < 0,001$), podczas gdy przywiązanie unikowe koreluje negatywnie z dialogami wspierającymi ($r = -0,67, p < 0,001$) i tożsamościowymi ($r = -0,45, p < 0,001$), oraz nieznacznie pozytywnie z dialogami ruminacyjnymi ($r = 0,34, p < 0,001$) (Oleś, Puchalska-Wasył, 2012). Sugeruje to, że ogólne wzorce adaptacji idą w parze z określonymi typami wewnętrznych dialogów: bezpieczeństwo w relacjach społecznych minimalizuje tendencje do ruminacji i skłania jednostkę do korzystania z wewnętrznych dialogów w celu kształtowania jej tożsamości, podczas gdy lęk w relacjach społecznych sprzyja symulowaniu kontaktów międzyludzkich w wyobraźni, aby lepiej się do nich przygotować.

Przytoczone wyniki pochodzą z badań korelacyjnych, nie można więc na ich podstawie wnioskować o zależnościach przyczynowo-skutkowych. Jeśli mówię tu o uwarunkowaniach osobowościowych wewnętrznej aktywności dialogowej, to opieram się wyłącznie na argumentach teoretycznych. W świetle integracyjnego modelu osobowości McCrea i Costy (1999) – w którym cechy stanowią biologicznie uwarunkowane podstawowe tendencje osobowości, względnie niezależne od wpływów środowiskowych – można przyjąć, że to cechy wpływają na wewnętrzne dialogi osoby, a nie odwrotnie. Zdaniem tych autorów efektem interakcji między podstawowymi tendencjami a wpływami środowiska są różne zmienne osobowościowe decydujące o tzw. charakterystycznych adaptacjach, do których można zaliczyć style przywiązania. Wpływ zmiennych tego poziomu osobowości na wewnętrzną aktywność dialogową zdaje się zakładać sam Hermans (2003), który podkreśla, że pozycje Ja kształtowane są w różnych kontekstach społecznych.

Osobowościowe uwarunkowania funkcji wewnętrznych dialogów

Badania, które opublikowałam w *Scandinavian Journal of Psychology* (Puchalska-Wasył, 2016e) miały na celu stwierdzenie, czy istnieją określone układy zmiennych osobowościowych, pozwalające przewidywać specyficzne wzorce funkcji pełnionych przez wewnętrzne dialogi. Wśród zmiennych osobowościowych uwzględniłam: cechy osobowości mierzone Inwentarzem Osobowości NEO-PI-R (Costa, McCrae, 1992; Siuta, 2006), style przywiązania mierzone Kwestionariuszem Stylów Przywiązania (ECR-R; Fraley i in, 2000) oraz jeden z wymiarów empatii mierzonej Indeksami Reaktywności Interpersonalnej (IRI; Davis, 1983). Do pomiaru siedmiu meta-funkcji dialogów wewnętrznych wykorzystałam

wspominaną wcześniej metodę własną – kwestionariusz *Funkcje Dialogów* (FUND; Puchalska-Wasył, 2016a, 2016e). Analiza korelacji kanonicznych ujawniła, że im większe nasilenie Neurotyczności i lękowego przywiązania, a zarazem im mniejsze nasilenie Otwartości i tendencji by spontanicznie przyjmować punkt widzenia innych (Przyjmowanie Persektywy; IRI), tym silniej dialogi wewnętrzne osoby pełnią funkcję Substytucji, a tym słabsze są funkcje Wglądu i Wsparcia. Odwrotny układ charakterystyk osobowościowych nasila Wgląd i Wsparcie, minimalizuje zaś Substytucję.

Wcześniejsze badania pokazywały związek Neurotyczności i Otwartości ze skłonnością do podejmowania wewnętrznych dialogów (Oleś, Puchalska-Wasył, 2012; Puchalska-Wasył i in., 2008). Omawiane obecnie badanie po raz kolejny potwierdziło znaczenie tych dwu cech dla dialogowości wewnętrznej – tym razem ich związek z funkcjami dialogu wewnętrznego. To co stanowi nieoczekiwany rezultat badania to stwierdzenie relacji tylko dwu (z pięciu) cech i trzech (z siedmiu) funkcji wyobrazonego dialogu. Nie jest to zresztą związek silny. Cztery pozostałe funkcje wewnętrznych dialogów – Eksploracja, Więź, Samodoskonalenie i Samosterowanie – prawdopodobnie nie są wcale związane z cechami (ani też z innymi podstawowymi charakterystykami osobowości takimi jak style przywiązania czy empatia). Jest to „optymistyczny” wynik, ponieważ sugeruje on, że podstawowe trudno modyfikowalne charakterystyki osobowości nie stanowią poważniejszego ograniczenia w tym, by móc korzystać ze wszystkich funkcji wewnętrznych dialogów. Zarazem zachęca on do poszukiwania innych uwarunkowań tych funkcji.

Osobowościowe i sytuacyjne uwarunkowania integracji i konfrontacji w dialogu

W artykule opublikowanym w *Japanese Psychological Research* (Puchalska-Wasył, 2016b) ustaliłam, że zmienne osobowościowe uwzględnione w poprzednio opisanym badaniu, a więc cechy osobowości (NEO-PI-R; Costa, McCrae, 1992; Siuta, 2006), style przywiązania (ECR-R; Fraley i in, 2000) oraz skłonność do przyjmowania perspektywy innego (IRI; Davis, 1983) nie wykazują związku z procesami integracji i konfrontacji w dialogu wewnętrznym (IKON; Puchalska-Wasył, 2016a). Postanowiłam więc sprawdzić, czy istnieją uwarunkowania sytuacyjne charakterystyk integracyjnych i konfrontacyjnych w dialogu wewnętrznym. Przyjęłam przy tym, że uwarunkowania sytuacyjne to poznawcza interpretacja rozpatrywanej w dialogu sytuacji. Analiza kanoniczna ujawniła, że im bardziej autor dialogu postrzega swego rozmówcę jako podobnego do siebie, tym bardziej pozytywnie go odbiera. Rośnie wtedy również nastawienie integracyjne autora, a maleje jego nastawienie konfrontacyjne. Zarazem wzrasta szansa na to, że wewnętrzny rozmówca wyjdzie z dyskusji z poczuciem sukcesu. Te zależności wyrażone w pierwszej funkcji kanonicznej nazwałam „integracją opartą na podobieństwie”. Druga funkcja kanoniczna pokazała, że wzrost życzeniowości dialogu może wiązać się z postrzeganiem wewnętrznego

rozmówcy jako pełnego negatywnych uczuć i słabego. Nasila się wtedy konfrontacyjne nastawienie autora dialogu, który aranżuje integracyjne zachowania swego rozmówcy. Ten układ zależności w dialogu wewnętrznym nazwałam „konfrontacją opartą na życzeniowości”. Obie opisane zależności dają się wyjaśnić w świetle psychologii społecznej. Potwierdza to trafność używanej przez Hermansa (2003) metafory, która ujmuje dialogowe Ja jako „społeczeństwo umysłu”.

Dystans psychologiczny a integracja i konfrontacja w dialogu

W toku opisywanych wcześniej analiz skoncentrowanych na porównaniu dialogów integracyjnych i konfrontacyjnych w aspekcie językowym (Puchalska-Wasył, 2016c), dystans psychologiczny ujawnił się jako potencjalnie ważny czynnik wpływający na procesy integracji i konfrontacji w wewnętrznym dialogu. Równocześnie Henderson, Trope i Carnevale (2006) udowodniali, że negocjatorzy, którzy mają większy dystans do negocjowanego celu przejawiają częściej zachowania integracyjne, co w rezultacie maksymalizuje zarówno ich indywidualne jak i wspólne zyski. Opierając się na założeniu, że istnieje analogia między interpersonalnymi negocjacjami a wewnętrznymi dialogami symulującymi relacje społeczne, przeprowadziłam eksperyment, którego wyniki zostały opublikowane w *International Journal of Psychology* (Puchalska-Wasył, 2016f). Celem eksperymentu było udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy psychologiczny dystans w stosunku do rozważanej w dialogu sytuacji wpływa na procesy integracji i konfrontacji (mierzone przez IKON; Puchalska-Wasył, 2016a, 2016b, 2016c, 2016f) i w konsekwencji, czy zwiększa częstość dialogów integracyjnych. Podstawa teoretyczna eksperymentu łączyła dwa podejścia: dialogowe (koncepcja dialogowego Ja – Hermans, 2003) oraz poznawcze (teoria dystansu psychologicznego – Trope, Liberman, 2010). Wyniki analiz ujawniły, że wzrost psychologicznego dystansu zmniejsza nasilenie procesu konfrontacji, nie wpływa natomiast na proces integracji. Jeśli jednak typ dialogu określany jest w oparciu o wskaźnik różnicowy (różnica w intensywności procesu integracji i konfrontacji), efektem spadku nasilenia konfrontacji jest wzrost liczby dialogów integracyjnych. Wyniki te wymagają replikacji, ale fakt, że wzrost dystansu osłabił proces konfrontacji, nie wpływając na proces integracji, zdaje się potwierdzać, iż integracja i konfrontacja nie są biegunami tego samego kontinuum. Mogą więc one być traktowane jako niezależne wymiary, co zaproponowałam w swoim ujęciu integracji i konfrontacji (Puchalska-Wasył, 2016a, 2016b, 2016c, 2016f), opisanym we wcześniejszej części autoreferatu.

Dialogowość wewnętrzna w świetle integracyjnych modeli osobowości

Mówiąc o uwarunkowaniach wewnętrznej aktywności dialogowej, szczególnie w kontekście jej związku z cechami, myślimy o niej jak o typowej zmiennej osobowościowej. Rzeczywiście, w skali SWAD Piotra Olesia (2009a) wewnętrzna aktywność dialogowa

traktowana jest jak dyspozycja osobowościowa, którą – na wzór cechy – mierzymy zgodnie z podejściem różnic indywidualnych. Jednak miejsce dialogowości wśród innych zjawisk psychicznych nie jest wciąż precyzyjnie określone. Szczególny charakter dialogowości na tle zmiennych osobowościowych widać, gdy fenomen wewnętrznych dialogów próbujemy umieścić w ramach integracyjnego modelu osobowości McCrae i Costy (1999) lub McAdamsa (1995; McAdams, Pals, 2006; por. Puchalska-Wasył, 2013). Te dwa modele – pod wieloma względami do siebie podobne – uwzględniają trzy poziomy ujmowania osobowości. W modelu McCrae i Costy (1999) mówi się o: (1) podstawowych tendencjach (pięciu cechach), (2) charakterystycznych adaptacjach i (3) koncepcji siebie (Ja). Relacje między zmiennymi tych poziomów i wewnętrzną aktywnością dialogową (mierzoną SWAD) analizowaliśmy razem z Piotrem Olesiem w rozdziale opublikowanym w *Handbook of Dialogical Self Theory* (Oleś, Puchalska-Wasył, 2012). Nawiązując do pierwszego poziomu, przedyskutowaliśmy związek intensywności wewnętrznych dialogów z cechami Neurotyczności i Otwartości. Odnosząc się do drugiego poziomu podkreśliliśmy spójność między specyfiką wewnętrznych dialogów i stylami przywiązania. Określając korelacje między dialogowością a samooceną oraz klarownością koncepcji siebie, pokazaliśmy, że wewnętrzna aktywność dialogowa koresponduje również ze zmiennymi trzeciego poziomu organizacji osobowości – z koncepcją siebie (Ja).

Z teoretycznego punktu widzenia fenomen dialogowości mógłby być lokalizowany na każdym z trzech poziomów osobowości. W świetle teorii dialogowego Ja ludzkie funkcjonowanie poznawcze, emocjonalne i społeczne oparte jest na wewnętrznej aktywności dialogowej. Ponieważ aktywność ta wydaje się być kluczowa dla człowieka, postuluje się jej związek z procesami neurobiologicznymi (Lewis, 2002), które – podobnie jak cechy – należą do podstawowych tendencji (Larsen, Buss, 2005). Dialogowość może również być traktowana jako rdzeń myślenia dialektycznego typowego dla okresu dorosłości (Sternberg, Grigorenko, Oh, 2001). W takim ujęciu pełni ona ważne funkcje adaptacyjne, wewnętrzne dialogi mogą bowiem służyć rozwiązywaniu osobistych dylematów oraz mieć wkład w proces rozumienia innych ludzi i kulturowo warunkowanych stanowisk, jak również w osiąganie porozumienia między ścierającymi się punktami widzenia. W tym sensie można więc założyć, że wewnętrzna aktywność dialogowa należy do poziomu charakterystycznych adaptacji. Gdy chodzi o trzeci poziom osobowości, pojęcie dialogowego Ja oferuje nową perspektywę dla teoretycznych interpretacji oraz badań nad systemem Ja. Definiowane jest ono jako dynamiczna wielość względnie autonomicznych pozycji Ja. Każda z tych pozycji reprezentuje unikalną perspektywę ewaluacyjną i każda ma możliwość dialogowego odniesienia się do innej wewnętrznej pozycji lub do wyobrażonej postaci. Tworzenie zróżnicowanych pozycji jest niezmiernie istotne dla powstania bogatego, giętkiego, zintegrowanego i zdrowego systemu Ja.

Fakt, że wewnętrznej aktywności dialogowej nie daje się zamknąć w obrębie żadnego z trzech poziomów, a zarazem, że pozostaje ona w relacji do każdego z nich, sugeruje, że może być ona czymś jakościowo różnym od poszczególnych zmiennych analizowanych na tych poziomach, a zarazem czymś co może z nich wszystkich czerpać. W takim myśleniu mogą utwierdzać poglądy prekursorów problematyki dialogowości. Zdaniem Meada (1975) dialogowość jako zdolność naprzemiennego przyjmowania różnych perspektyw jest typowo ludzką właściwością, której roli nie sposób przecenić. W toku filogenezy umożliwiła ona bowiem powstanie znaczeń, języka jako zbioru symboli oraz ludzkiego umysłu. Dla Wygotskiego (1989) dialogowy charakter czynności i myślenia jest podstawą rozwoju ontogentycznego jednostki (por. Puchalska-Wasył, 2006, 2016d; Wertsch, 1991). Z kolei według Cooleya (1902) efektem przyjmowania perspektywy innego i reagowania na nią jest powstanie koncepcji siebie (Ja).

Jeśli tak patrzeć na dialogowość, zdaje się ona wykraczać poza zmienne ujmowane nawet w najszerszych – integracyjnych – modelach osobowości (McAdams, Pals, 2006; McCrae, Costa, 1999). Czy można więc zaryzykować stwierdzenie, że dialogowość jest czymś więcej niż zmienną osobowościową? Zdaniem Piotra Olesia (2009b) odpowiedź na tak postawione pytanie jest twierdząca – wewnętrzna aktywność dialogowa jest podstawową formą autorefleksji i podobnie jak intencjonalność, samoświadomość czy zdolność do transgresji stanowi ona jedną z uniwersalnych (choć nie zawsze świadomie wykorzystywanych) właściwości ludzkiej natury. W tym sensie dialogowość jawi się już nie tylko jako kategoria osobowościowa (dyspozycja mierzona zgodnie z podejściem różnic indywidualnych), ale przede wszystkim jako kategoria antropologiczna.

Wątek dookreślenia statusu dialogowości jako celu przyszłych badań w tym obszarze, podjęłam w artykule opublikowanym w *Scandinavian Journal of Psychology* (Puchalska-Wasył, 2016e).

Czemu mają służyć te badania? – czyli o potencjale aplikacyjnym przedstawionych rezultatów

Rezultaty moich badań mają głównie wartość poznawczą. Oczywiście posiadamy już pewną wiedzę na temat zjawiska wewnętrznej aktywności dialogowej i w niektórych sytuacjach potrafimy ją efektywnie wykorzystywać, np. w wychowaniu (technika myślenia z przyszłości Pietraśińskiego), diagnostyce (wywiad aktywny Holsteina i Gubriuma), czy psychoterapii (Gestalt, narracyjnej i dialogowej). Jednak w wielu innych konkretnych sytuacjach wiedza ta wydaje się wciąż niewystarczająca. Równocześnie psychologia tzw. głównego nurtu zdaje się ignorować ten fenomen.

Wewnętrzne dialogi to dość powszechne zjawisko życia psychicznego. Nawet jeśli ludzie zapytani o to, czy prowadzą wewnętrzne dialogi, w pierwszym odruchu zaprzeczają, to

wkrótce wielu z nich dochodzi do wniosku, że takie zjawisko rzeczywiście zachodzi w ich myślach (Puchalska-Wasył, 2006, 2016d). W tym kontekście zdumiewający jest fakt, jak niewiele miejsca poświęcono tej problematyce, zarówno na poziomie eksploracji teoretycznych, jak i empirycznych.

Skoro wewnętrzne dialogi są częstym zjawiskiem życia psychicznego, to psychologowie powinni znać odpowiedź na pytania: Kim są nasi wewnętrzni rozmówcy? Czy wewnętrzna aktywność dialogowa to fenomen jednorodny, czy raczej istnieją różne rodzaje wewnętrznych dialogów? Czym się one charakteryzują? Jakie są ich podstawowe funkcje i czym są one warunkowane? Od czego zależy to, że jedni ludzie w efekcie dialogu dochodzą do nowych twórczych rozwiązań problemu, a inni nie?

Tego typu pytania stanowiły inspirację dla moich dotychczasowych badań. Jednak po tych pytaniach i empirycznych próbach odpowiedzi na nie, można stawiać następne pytania o bardziej aplikacyjny charakterze, np.: W jak sposób można wpływać na funkcje dialogów skoro są one tylko częściowo uwarunkowane przez cechy? Jak można ułatwić osiągnięcie twórczego rozwiązania w dialogu? Jak zwiększać częstotliwość dialogów integracyjnych a minimalizować – konfrontacyjnych? A wreszcie: komu i kiedy sugerować poprowadzenie wewnętrznego dialogu, a komu i kiedy to odradzać?

Przeprowadzone przeze mnie badania nie niosą jeszcze gotowych odpowiedzi na te pytania, ale ich rezultaty przybliżają nas do tych odpowiedzi. Z przedstawionych badań wynika np., że proces konfrontacji w dialogu słabnie wraz ze wzrostem dystansu do rozważanej w dialogu sytuacji. Potrzebne są dalsze badania, aby stwierdzić, czy zależność ta ma charakter ogólny, czy może raczej jest ograniczona tylko do pewnych typów dialogu wewnętrznego. Inny z uzyskanych wyników wskazuje, że myślenie o wewnętrznym rozmówcy jako podobnym do nas idzie w parze z naszym nastawieniem integracyjnym. Jest to wynik obiecujący, ale również wymaga replikacji.

Umiejętność intensyfikowania integracji i osłabiania konfrontacji w dialogu wewnętrznym mogłaby być wykorzystywana w praktyce psychologicznej, tam gdzie podejście dialogowe stosowane jest do rozwiązywania konfliktów intrapersonalnych (Hermans, Dimaggio, 2004). Możliwe, że w pewnych sytuacjach mogłaby także być wykorzystywana do rozwiązywania konfliktów interpersonalnych (Marková, 2005). Z badań wynika bowiem, że na gruncie wewnętrznych dialogów powstają niejednokrotnie prototypowe sposoby rozwiązań trudnych społecznie sytuacji (Honeycutt, 2003; Puchalska-Wasył, 2006, 2016d). Gdyby w toku dalszych badań okazało się, że rzeczywisty problem jest rozwiązywany mniej konfrontacyjnie po tym, jak (przynajmniej) jedna ze stron w taki właśnie sposób poprowadziła dialog wewnętrzny, dystansując się wcześniej do problemu lub szukając podobieństwa między sobą a rozmówcą, byłby to rezultat szczególnie znaczący. Czy stanie się on faktem, pokażą dalsze badania.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo – badawczych

5.1 Monolog, dialog i zmiana perspektywy jako formy wewnętrznej aktywności dialogowej

Wątek odmiennych form wewnętrznej aktywności dialogowej i ich charakterystyk podjęłam w swej pracy doktorskiej, ale także w następujących pracach opublikowanych po doktoracie:

- Puchalska-Wasył, M. (2016d). *Nasze wewnętrzne dialogi: O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka* (wyd. 2, zmienione). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Puchalska-Wasył, M. (2012). Od teorii wartościowania i Metody Konfrontacji z Sobą do analizy typów wewnętrznych rozmówców. *Przegląd Psychologiczny*, 55(2), 143-159.
- Puchalska-Wasył, M. (2011b). Internal dialogical activity: Types and personality correlates. W: R. A. Jones, M. Morioka (red.), *Jungian and dialogical self perspectives* (s. 100-116). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Puchalska-Wasył, M. (2010). Dialogue, monologue and change of perspective – three forms of dialogicality. *International Journal for Dialogical Science*, 4(1), 67-79.
- Puchalska-Wasył, M., Chmielnicka-Kuter, E., Oleś, P. K. (2008). From internal interlocutors to psychological functions of dialogical activity. *Journal of Constructivist Psychology*, 21(3), 239-269. doi: 10.1080/10720530802071476
- Puchalska-Wasył, M. (2007). Types and functions of inner dialogues. *Psychology of Language and Communication*, 11(1), 43-62.
- Puchalska-Wasył, M. (2006). *Nasze wewnętrzne dialogi: O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Puchalska-Wasył, M. (2005a). Imaginary interlocutors – types and similarity to the self of the individual. W: H. J. M. Hermans, P. K. Oleś (red.), *Dialogical self: Theory and research* (s. 201-215). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Puchalska-Wasył, M. (2005b). Monolog i dialog wewnętrzny – dwie formy wykorzystania dialogowego Ja. *Studia Psychologiczne*, 43(4), 59-70.
- Puchalska-Wasył, M. (2005c). Wyobrażeni rozmówcy – typy i funkcje. *Przegląd Psychologiczny*, 48(1), 109-123.

Wyniki zaprezentowane w wymienionych wyżej publikacjach stanowiły punkt wyjścia dla moich dalszych badań, na podstawie których aktualnie wnioskuję o przyznanie mi tytułu doktora habilitowanego. Najważniejsze z tych wyników przywoływałam już w pkt. 4c autoreferatu, dlatego tutaj zasygnalizuję jedynie rezultaty analiz bezpośrednio dotyczących porównania trzech podstawowych form dialogowości.

Teoria dialogowego Ja Hermansa (2003; Hermans, Hermans-Jansen, 1995) *implicite* zakłada wewnętrzną aktywność dialogową każdego człowieka. Równocześnie analizy Ingrid Josephs (1998), dotyczące sposobu, w jaki ludzie konstruują wizerunek i głos bliskiej osoby zmarłej stojąc nad jej grobem, pozwoliły mi postawić hipotezę, że nie każdy człowiek

podejmuje wewnętrzną aktywność dialogową w tym samym stopniu oraz że aktywność ta może przybierać co najmniej trzy różne formy: monologu, dialogu oraz zmiany perspektywy.

Posługując się terminologią koncepcji dialogowego Ja, wewnętrzny monolog zdefiniowałam jako sytuację, w której tylko jedna pozycja Ja mówi. Zarazem jej wypowiedź jest kierowana do innej pozycji Ja – milczącego, ale aktywnego słuchacza, którego postawa ma przemożny wpływ na wypowiedzi pierwszej pozycji Ja. W trakcie wewnętrznego dialogu – inaczej niż w monologu – przynajmniej dwie pozycje Ja dochodzą do głosu i wchodzi z sobą w interakcję jako rozmówcy. Natomiast zmiana perspektywy oznacza przyjęcie czyjegoś punktu widzenia bez konieczności ugięcia go (próba spojrzenia „czyimiś oczami”) (Puchalska-Wasył, 2005b, 2006, 2010, 2016d; Puchalska-Wasył i in., 2008).

Zakładając występowanie tych trzech odmiennych form wewnętrznej aktywności dialogowej, postanowiłam empirycznie określić ich podstawowe funkcje. Ustaliłam, że grupują się one w siedem tzw. meta-funkcji (por. pkt. 4c). Biorąc je pod uwagę, stwierdziłam, że wewnętrzny dialog w porównaniu z monologiem istotnie częściej pełni meta-funkcje: Eksploracji, Wglądu, Samosterowania oraz Wsparcia (Puchalska-Wasył, 2005b). Różnice między dialogiem i monologiem w zakresie pełnienia trzech pierwszych z czterech wymienionych funkcji zostały potwierdzone w innych analizach (Puchalska-Wasył, 2006, 2010, 2016d), w których dodatkowo uwzględniłam trzecią formę dialogowości – zmianę perspektywy. Analizy te pokazały również, że najważniejszą funkcją pełnioną przez zmianę punktu widzenia jest Wgląd.

5.2. Wewnętrzna dialogowość a narracja

Po doktoracie zajęłam się również teoretyczną analizą związków między wewnętrzną aktywnością dialogową a narracją. Efektem tego są cztery prace:

Puchalska-Wasył, M. (2013). Zjawisko wewnętrznych dialogów w świetle integracyjnego modelu osobowości Dana McAdamsa. *Przeгляд Psychologiczny*, 56(4), 443-466.

Puchalska-Wasył, M., Oleś, P. K. (2008). Teoria narracyjnej tożsamości Dana P. McAdamsa. W: P. K. Oleś, A. Batory (red.), *Tożsamość i jej przemiany a kultura* (s. 247-278). Lublin: Wydział I Nauk Społecznych PAN i Wydawnictwo KUL.

Oleś, P., Puchalska-Wasył, M. (2005). Tożsamość narracyjna czy Ja polifoniczne? W: E. Chmielnicka-Kuter, M. Puchalska-Wasył, P. K. Oleś (red.), *Polifonia osobowości: Aktualne problemy psychologii narracji* (s. 51-64). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Puchalska-Wasył, M. (2004). Wewnętrzny dialog – swoisty typ narracji? W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne* (s. 267-273). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Dziś w psychologii mówi się coraz częściej o podejściu dialogowym jako odrębnym podejściu do badań nad człowiekiem. Jednak koncepcja dialogowego Ja Hermansa (2003), która jest osią podejścia dialogowego, ma swe korzenie w jego teorii wartościowania (Hermans, Hermans-Jansen, 1995) wywodzącej się z psychologii narracyjnej. Bliskość

podejścia dialogowego i narracyjnego a zarazem ich odrębność skłania do poszukiwania między nimi szeroko rozumianych podobieństw i różnic w ujmowaniu ludzkiej psychiki.

Teoria narracyjnej tożsamości Dana McAdamsa (1989, 1995) jest zaliczana do czołowych teorii psychologii narracyjnej. W jednej z wymienionych publikacji wraz z Piotrem Olesiem (Puchalska-Wasył, Oleś, 2008) przybliżyliśmy tę teorię polskiemu czytelnikowi. Wyjaśniliśmy czym jest narracyjna tożsamość i dlaczego nazywana jest również osobistym mitem. Omówiliśmy poszczególne etapy jej rozwoju, charakteryzując kolejno narracyjny ton, symbolikę narracji, tematy i motywy, ideologiczne tło, jądrowe epizody, *imago* oraz skrypt generatywny. Zaprezentowaliśmy również Wywiad Historii Życia (*The Life Story Interview*) jako metodę służącą poznaniu narracyjnej tożsamości oraz wyniki najważniejszych badań w tym obszarze. Podjęliśmy także najbardziej kontrowersyjny wątek teorii McAdamsa, zgodnie z którym narracyjna tożsamość jest odpowiedzią na wymogi postmodernistycznego świata, co oznacza, że nie jest zjawiskiem uniwersalnym, a więc istnieją ludzie, którzy nie posiadają tożsamości w narracyjnym sensie. Wreszcie podkreśliliśmy najbardziej podstawowe różnice w ujęciu tożsamości przez McAdamsa i przez Hermansa.

W innej ze wspomnianych publikacji (Oleś, Puchalska-Wasył, 2005) po skrótowym przedstawieniu teorii narracyjnej tożsamości McAdamsa (1989, 1995) oraz omówieniu teorii Hermansa (2003) skoncentrowaliśmy się na szczegółowej analizie ich podobieństw i różnic. Przywołując najważniejsze z nich trzeba podkreślić, że w świetle obu teorii człowiek działa w oparciu o dwa podstawowe motywy, przy czym wyodrębnione w teorii McAdamsa motywy siły/władzy i intymności/miłości odpowiadają motywom umacniania siebie oraz kontaktu i zjednoczenia z kimś poza sobą wyróżnionym przez Hermansa. W obydwu teoriach ma miejsce swoista personifikacja części szeroko rozumianego systemu Ja, a jej wyrazem są odpowiednio *imago* u McAdamsa i pozycje Ja u Hermansa. Ponadto punktem wyjścia dla obu stanowisk stało się Jamesowskie rozróżnienie w ramach *self* na Ja podmiotowe i ja przedmiotowe (James, 2002). Obaj teoretycy przenoszą to rozróżnienie na płaszczyznę narracyjną, zgadzając się w tym, że opowieść o życiu składa się na narracyjnie ustrukturalizowane ja przedmiotowe. Obaj też wiążą Ja podmiotowe z metaforycznym głosem autora opowieści. O ile jednak w teorii Hermansa Ja może obdarzać tym autorskim głosem poszczególnych bohaterów – pozycje Ja, o tyle u McAdamsa Ja niepodzielnie pełni funkcję autora wszechogarniającego całość historii. Według Hermansa Ja udziela głosu pozycjom na tyle autonomicznym, że w efekcie każda z nich (będąc bohaterem w opowieści) może na pewnym etapie historii stać się również jej autorem. Innymi słowy, każda postać jest w stanie opowiedzieć daną historię z jej własnego punktu widzenia. McAdams nie dopuszcza takiej możliwości. Jeśli nawet jego bohater – *imago* posiada jakiś głos, to jest to głos wyraźnie podporządkowany autorskiej wizji. Ponieważ *imago* nie jest w pełni autonomiczne (*semi-autonomous*), mówi ewentualnie tylko to, co każe mu autor – Ja. W tym sensie różnicę

w ujmowaniu dialogowości pomiędzy Hermansem i McAdamsem można by sprowadzić do różnicy między opowieścią (i powieścią) polifoniczną i monofoniczną (por. Bachtin, 1970).

Ma to oczywiste konsekwencje dla historii i tożsamości. McAdams kładzie akcent na procesy zmierzające do utworzenia jednej, spójnej choć bogatej i wewnętrznie złożonej opowieści, podczas gdy Hermans traktuje wielogłosowość Ja jako zjawisko sprzyjające kreowaniu różnych i zmieniających się tematów, które w poszczególnych okresach integrują system osobistych znaczeń. W rezultacie osoba w ujęciu Hermansa dysponuje znacznie szerszym zakresem stopni swobody w formułowaniu i przeformułowaniu tożsamości, podczas gdy w ujęciu McAdamsa, jest częściowo zdeterminowana trwałymi elementami tożsamości narracyjnej. Różnice i ich konsekwencje wydają się na tyle podstawowe, że mogą sięgać założeń antropologicznych, przyjmowanych przez obydwu teoretyków.

Kolejna ze wspomnianych publikacji (Puchalska-Wasył, 2004) koncentruje się na dialogu wewnętrznym jako swoistej formie wyrazu myśli, która jednak w pewnych warunkach może nosić cechy typowo przypisywane formie narracyjnej. Keen (1990) podkreśla, że dla prowadzenia narracji inni ludzie są niezbędni, Pearson (1995) twierdzi, że są wskazani, natomiast Demetrio (1999) uważa, że najlepszym sposobem poznania własnej biografii – przynajmniej początkowo – jest refleksja nad nią w samotności. Ową rozbieżność poglądów można uznać za tylko pozornie sprzeczną, jeśli przyjąć, że samotne rozmyślanie nad własnym życiem jest w istocie opowiadaniem swej historii wyobrażonemu słuchaczowi. Okazuje się, że to opowiadanie może czasem przyjąć formę dialogu z wewnętrznym rozmówcą. We wspomnianej publikacji zaprezentowałam taki specyficzny dialog, a następnie odwołując się do licznych kryteriów definicyjnych opowiadania-historii (Bruner, 1990; McAdams, 1989; Prince, 1973; Stein, Policastro, 1984; Trzebiński, 2002), pokazałam w jakim sensie taki dialog może być traktowany jako rodzaj narracji o życiu.

W najnowszej z wymienionych publikacji (Puchalska-Wasył, 2013) starałam się pokazać zjawisko wewnętrznych dialogów w kontekście integracyjnego modelu osobowości McAdamsa (1995; McAdams, Pals, 2006). Model ten uwzględnia trzy poziomy ujmowania osobowości: (1) podstawowych dyspozycji zwanych cechami, (2) charakterystycznych przystosowań oraz (3) integrujących historii życia. Nawiązując do pierwszego poziomu, przedstawiłam związek intensywności wewnętrznych dialogów i ich specyfiki z cechami. Odnosząc się do drugiego poziomu pokazałam, że dialogi wewnętrzne pełnią bardzo zróżnicowane funkcje, np. pomagają formułować argumenty, a pośrednio – krystalizować cele i plany, podtrzymują motywację, dają wgląd lub wsparcie albo przynoszą *katharsis*. W efekcie mogą wpływać na sposób zmagania się z realnym problemem rozpatrywanym w dialogu. W tym sensie mają one potencjalny wpływ na adaptację do wyzwań i zadań o różnym charakterze i spełniają kryteria definicyjne zmiennych umieszczanych na tym poziomie przez McAdamsa. Wewnętrzną aktywność dialogową można również rozpatrywać

na trzecim poziomie – swoistej interpretacji doświadczeń i faktów z życia. Po pierwsze dlatego, że w trakcie wewnętrznego dialogu zawsze dochodzi do interpretacji zdarzeń na drodze konstrukcji lub rekonstrukcji ich znaczeń. Po drugie, wyobrażony dialog może być traktowany jako forma opowieści o własnym życiu (por. Puchalska-Wasył, 2004).

5.3. Wewnętrzny dialog a wyobrażenia i twórczość

Wątek powiązań między wewnętrzną aktywnością dialogową a twórczością, podjęty przeze mnie po raz pierwszy przed doktoratem, rozwijałam również po doktoracie. W tym obszarze zainteresowań umieściłabym też rozważania nad relacją wewnętrznej aktywności dialogowej i procesów wyobrażeniowych. Efektem eksploracji tych związków są następujące publikacje o charakterze teoretycznym:

Puchalska-Wasył, M. (2011a). Dialogicality and creativity. W: R. A. Jones, M. Morioka (red.), *Jungian and dialogical self perspectives* (s. 85-99). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Puchalska-Wasył, M., Chmielnicka-Kuter, E., Jankowski, T., Bąk, W. (2008). Wyobrażenia jako przestrzeń dla wewnętrznego dialogu. *Przegląd Psychologiczny*, 51(2), 197-214.

Puchalska-Wasył, M. (2001). Zjawisko wielogłosowego self i jego rola w twórczości literackiej i naukowej. *Przegląd Psychologiczny*, 44(3), 349-365. [opublikowane przed doktoratem]

W 1929 roku Michaił Bachtin (1970) opublikował tezę o dialogowym charakterze myślenia artystycznego. Około pół wieku później wybitny rosyjski filozof świadomości Vladimir Bibler (1982) rozszerzył jej zakres, twierdząc, że każdy twórczy akt myślenia opiera się na dialogu z samym sobą. Odwołując się do idei tych dwu znamienitych teoretyków, jak również do koncepcji dialogowego Ja Hermansa, do przykładów z literatury, filozofii i nauki oraz do współczesnych wyników badań, w pierwszej z wymienionych publikacji (Puchalska-Wasył, 2011a), spróbowałam ukazać dialogowy charakter procesu twórczego.

We wspomnianej pracy przedstawiłam m.in. teorię aktu twórczego Bachtina i pokazałam jej zbieżność z proponowanym przez Hermansa mechanizmem wewnętrznego dialogu. Zwróciłam również uwagę, że zarówno Bachtin w swych poglądach na pisarski proces twórczy, jak i Hermans w swej koncepcji podkreślają względną autonomię wyobrażonej postaci/wewnętrznego rozmówcy. Przybliżyłam zjawisko doświadczania autonomii bohatera, które znajduje odzwierciedlenie w osobistych przekazach pisarzy (Cary, 1958; Watkins, 1986), a które przez badaczy określane jest mianem iluzji niezależnych działań (*the illusion of independent agency*, IIA; Taylor, Hodges, Kohanyi, 2002).

Dla Biblera każdy twórczy akt myślenia opiera się na dialogu z samym sobą, który przebiega w formie konfliktu radykalnie różnych logik myślenia. Mówiąc o wielu logikach, Bibler wydaje się myśleć o wielości pozycji logicznych, z których każda jest wyrazem indywidualnego poziomu uczestnictwa jednostki w jednej – ale nie do końca odzwierciedlonej w ludzkim umyśle – logice świata. W omawianej pracy przedyskutowałam więc

podobieństwa i różnice między pozycją logiczną u Biblera i pozycją Ja u Hermansa. W kontekście koncepcji dialogowego Ja przeanalizowałam również dialogowość procesu twórczego w filozofii (na przykładzie Sokratesa) i w nauce (na przykładzie Galileusza).

Potoczne przekonanie, ale również osobisty przekaz pisarzy i wyniki badań nad doświadczeniem iluzji niezależnych działań bohatera sugerują powiązanie wewnętrznych dialogów z wyobraźnią. Wewnątrz dialogi nazywa się nawet czasami wyobrażonymi dialogami. Razem z innymi autorami (Puchalska-Wasył, Chmielnicka-Kuter, Jankowski, Bąk, 2008) podjęłam więc kwestię roli procesów wyobrazeniowych w dialogach wewnętrznych. Wiodące ujęcia wyobraźni we współczesnej psychologii poznawczej traktują ją jako zdolność do generowania wyobrażeń zmysłowych, czyli reprezentacji obiektów, które znajdują się poza zasięgiem zmysłów (np. Kosslyn, 2005). Najwięcej uwagi poświęca się wyobraźni wzrokowej, ponieważ wyobrażenia w tej modalności są najbardziej powszechne (Kosslyn, Seger, Pani, 1990). Wydaje się, że w wewnętrznych dialogach, stanowiących przejaw i/lub efekt twórczości literackiej, podobnie jak w codziennych dialogach symulujących rzeczywistość społeczną, wyobrażenia wzrokowe pojawiają się dość często. Towarzyszą im też czasem wyobrażenia słuchowe – człowiek potrafi wyobrazić sobie barwę, głośność i ton głosu wewnętrznego rozmówcy.

Słowa w wewnętrznych dialogach mogą posiadać charakter zmysłowy, ale przede wszystkim traktuje się je jako nośniki znaczeń, których wymiana stanowi istotę wewnętrznej aktywności dialogowej. W efekcie zakłada się, że w procesie wewnętrznego dialogu kluczowe jest przetwarzanie informacji oparte na sądach, zaś wyobrażenia towarzyszące wymianie znaczeń na poziomie werbalnym stanowią wyłącznie „dodatek”, którego funkcje sprowadza się do obrazowania „rozgrywanej w dialogu sceny”.

Teza, że słowa są nośnikami znaczeń jest powszechnie akceptowana. Zdaniem Andrzeja Nowaka (1991) równie powszechnie i całkiem niesłusznie procesy wyobrazeniowe ogranicza się do materiału konkretno-obrazowego. W konsekwencji błędnie przyjmuje się, że niemożliwa jest wyobrazeniowa reprezentacja treści abstrakcyjnych i odrzuca się możliwość traktowania wyobrażeń jako nośników takich znaczeń. W naszym artykule (Puchalska-Wasył, Chmielnicka-Kuter, Jankowski, Bąk, 2008) omówiony został model Nowaka (1991), w świetle którego przestrzenny system przetwarzania informacji nie ogranicza swej roli do operacji na prostych wyobrażeniach. Mechanizmy tego systemu mogą być również użyte do przetwarzania informacji złożonych, co pozwala wyjaśniać wyższe czynności poznawcze, angażowane przy okazji aktywności interpersonalnej, a także w toku symulacji tej aktywności, która ma miejsce w wewnętrznych dialogach. Wraz ze współautorami podkreśliliśmy różne funkcje systemów przestrzennego i opartego na sądach, a także możliwość współpracy między tymi systemami. Naszym zdaniem proces wnioskowania o stanach wewnętrznego interlokutora oraz przewidywanie jego reakcji na kierowaną do

niego kwestię mógłby z powodzeniem przebiegać w przestrzennym systemie przetwarzania informacji. Natomiast formułowanie wypowiedzi partnerów wewnętrznego dialogu mogłoby zachodzić w systemie opartym na sądach, który leży u podstaw procesów językowych.

5.4. Wątpienie w kontekście wewnętrznej aktywności dialogowej

W ostatnim czasie zainteresowała mnie również problematyka wątpienia i jej powiązania z wewnętrzną aktywnością dialogową. Efektem tego zainteresowania są dwie prace we współautorstwie:

Chmielnicka-Kuter, E., Puchalska-Wasył, M., Oleś, P. (2015). Wątpienie – wyraz słabości czy szansa rozwoju?

Ujęcie dialogowe. W: B. Bokus, E. Kosowska (red.), *O wątpieniu* (s. 41-62). Piaseczno: Studio Lexem.

Puchalska-Wasył, M., Oleś, P. (2013). Doubtfulness – a dialogical perspective. *Psychology of Language and Communication*, 17(2), 101-113. doi: 10.2478/plc-2013-0007

Cechą charakterystyczną dzisiejszej kultury określanej jako ponowoczesna jest relatywizm dotyczący prawdy oraz innych wartości oraz poddawanie ustalonych struktur 'etosowi dekonstrukcji'. Brak stałości, zalew wielości i płynna tożsamość (Giddens, 1991) wywołują w ludziach poczucie zagubienia a często również brak poczucia sensu życia (Gergen, 2009). Związane z tym nieprzyjemne doświadczenie niepewności i wątpienia może stać się punktem wyjścia dla wewnętrznego dialogu, bowiem, jak zauważają Hermans i Hermans-Konopka (2010), dialog wewnętrzny jest jednym ze sposobów redukcji doświadczenia niepewności. Ich zdaniem spotkanie dwu lub więcej punktów widzenia (pozycji Ja) w dialogu daje szansę na wyjaśnienie lub przewyciężenie niepewności poprzez „integrację przeciwieństw” lub stworzenie nowej idei.

W tym kontekście wraz z Piotrem Olesiem i Elżbietą Chmielnicką-Kuter (Chmielnicka-Kuter, Puchalska-Wasył, Oleś, 2015; Puchalska-Wasył, Oleś, 2013) zaproponowaliśmy dialogowy model wątpienia, podkreślając zarazem, że dialog wewnętrzny nie zawsze jest wywołany doświadczeniem wątpienia oraz, że może on, ale nie musi obniżać niepewności. Zaproponowany model wymaga jeszcze systematycznego empirycznego potwierdzenia, jednak dotychczasowe wyniki badań inspirowanych koncepcją dialogowego Ja (Oleś i in., 2010; Oleś, Puchalska-Wasył, 2012) zdają się do niego pasować.

Na poziomie ogólnym ukazują one zależność między nasileniem wewnętrznej aktywności dialogowej a tendencją do wątpienia i doświadczenia niepewności ugruntowanych w cesze Neurotyczności (oraz Otwartości na to, co nowe i nieznanne), w lękowym stylu przywiązania, obniżonej samoocenie lub niejasnej koncepcji siebie. Wyniki z poziomu bardziej szczegółowego rozważane w świetle modelu wątpienia skłaniają natomiast do sformułowania dwóch ogólnych hipotez.

Po pierwsze, osobowościowe charakterystyki mogą odpowiadać za podatność na doświadczenie wątplenia dotyczącego odmiennych obszarów. Na przykład, ludzie z bezpiecznym stylem przywiązania prawdopodobnie najczęściej doświadczają wątpliwości w obszarze tożsamości (bowiem w świetle dotychczasowych wyników badań prowadzą oni zwykle dialogi tożsamościowe), podczas gdy ludzie z lękowym stylem przywiązania odczuwają niepewność głównie w relacjach interpersonalnych (stąd podejmują oni przede wszystkim dialogi będące symulacją kontaktów społecznych).

Po drugie, dialogi zapoczątkowane tym samym doświadczeniem niepewności mogą być prowadzone w różny sposób i w konsekwencji przynosić różne rozwiązania, w zależności od osobowościowego kontekstu. Przykładowo, wątpliwości moralne u osób o wysokiej Otwartości i/lub bezpiecznym przywiązaniu będą prawdopodobnie wzbudzać dialogi tożsamościowe, w których człowiek próbuje określić, co jest dla niego osobiście ważne. Natomiast przy wysokim nasileniu Neurotyczności i/lub lękowym stylu przywiązania wątpliwości moralne będą raczej wywoływać dialogi ruminacyjne, w których osoba stale oskarża się o słabość i zaniedbywanie wartości przez sam fakt doświadczania wątpliwości. Weryfikacja tych hipotez wymaga dalszych systematycznych badań.

5.5. Metoda Konfrontacji z Sobą w badaniu systemu osobistych znaczeń i wewnętrznych dialogów

Metoda Konfrontacji z Sobą (MKzS) została opracowana przez Huberta Hermansa i Els Hermans-Jansen jako narzędzie, które pozwala poznać, ale także – przy współpracy z klientem – rekonstruować jego system osobistych znaczeń. Będąc metodą szczególnie otwartą na modyfikacje (Hermans, Hermans-Jansen, 1995), MKzS towarzyszy mi w badaniach naukowych od początku. W swej wersji podstawowej lub w wersjach zmodyfikowanych MKzS została szerzej omówiona w co najmniej trzech moich publikacjach:

Puchalska-Wasył, M. (2014a). The phenomenon of inner dialogues: How can it be explored? W: M. A. Pourkos (red.), *Perspectives and limits of dialogism in Mikhail Bakhtin: Applications in psychology, education, art and culture* (s. 165-186). LAP LAMBERT Academic Publishing.

Chmielnicka-Kuter, E., Oleś, P. K., Puchalska-Wasył, M. (2009). *Metoda Konfrontacji z Sobą – 2000. Aneks do podręcznika*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.

Puchalska-Wasył, M. (1999). Rodzina i praca w systemie osobistych znaczeń kobiet pracujących naukowo. *Roczniki Psychologiczne*, 2, 167-184. [opublikowane przed doktoratem]

Pierwszy polski podręcznik do MKzS został wydany w początkach lat dziewięćdziesiątych (Oleś, 1992). Ponieważ od tamtego czasu autorzy wprowadzili kilka ważnych zmian i uzupełnień do metody, w 2009 roku razem z Elżbietą Chmielnicką-Kuter i Piotrem Olesiem przygotowaliśmy aneks do podręcznika MKzS. Zwróciliśmy w nim uwagę na cztery podstawowe różnice w stosunku do wcześniejszej wersji metody. Pierwsza to

ograniczenie się w wywiadzie tylko do trzech sfer – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość – obejmujących istotne doświadczenia i pozwalających ująć system znaczeń osobistych w kategoriach temporalnych. Druga ważna zmiana dotyczyła listy uczuć i sposobu ich oceny. Wprowadzone zostały afektywne wskaźniki motywów podstawowych – umacniania siebie (S) i pragnienia kontaktu (O) – pozwalające w nowy sposób analizować uporządkowanie systemu znaczeń osobistych pod kątem mniej świadomych tendencji motywacyjnych. W efekcie lista uczuć została zmieniona. Przeformułowano również instrukcję do oceny uczuć, zaś skalę częstotliwości zastąpiono skalą intensywności. Trzecia zmiana polegała na rezygnacji z oceny wpływów. Czwarta modyfikacja, to propozycja nowego programu komputerowego, pozwalającego na sprawne obliczenia oraz przeprowadzenie części badania przy użyciu komputera.

MKzS nadaje się nie tylko do pracy w praktyce psychologicznej, dla której wstępnie została pomyślana, ale również do badań naukowych. W moich pierwszych badawczych poszukiwaniach (Puchalska-Wasył, 1999) zastąpiłam standardową listę pytań Hermansów, własnymi pytaniami. Ukierunkowały one refleksję respondentek – kobiet pracujących naukowo, na obszar dążeń życiowych, będący w centrum moich zainteresowań. Postępując dalej zgodnie z wytycznymi MKzS, mogłam uzyskać wgląd w systemy osobistych znaczeń badanych. To pozwoliło mi ustalić, że w perspektywie życiowych dążeń dwoma głównymi wątkami narracji kobiet pracujących naukowo są rodzina i praca, przy czym osobiste znaczenia nadawane tym obszarom życia były wyraźnie odmienne. Okazało się m.in., że rola pracownika naukowego i role rodzinne stanowią dla tych kobiet takie samo pole samorealizacji (zaspokojenie motywu umacniania siebie), jednak poświęcanie spraw zawodowych dla rodzinnych nie rodzi ambiwalencji uczuć, która występuje w sytuacji odwrotnej.

MKzS została również zmodyfikowana przeze mnie w taki sposób, by służyć eksploracji wewnętrznej aktywności dialogowej. W efekcie pozwala ona dotrzeć do wewnętrznych dialogów w ich przebiegu zbliżonym do naturalnego, uchwycić znaczenia przypisywane im przez osoby badane, oraz prześledzić proces ewentualnego przewartościowania. Tak zmodyfikowaną MKzS wykorzystywałam w badaniach doktorskich, a później opisałam w jednej ze swoich publikacji (Puchalska-Wasył, 2014a), ilustrując całość przykładem.

5.6. Zaburzenia widzenia a jakość życia

Na początku swojej pracy naukowej zajmowałam się zagadnieniami jakości życia u ludzi z zaburzeniami widzenia – głównie z zaćmą i z jaskrą. Byłam wtedy jednym z wykonawców grantu finansowanego przez Komitet Badań Naukowych „Zaburzenia

widzenia i ich leczenie a poczucie jakości życia”. Realizacja grantu zaowocowała pracą zbiorową. Jestem współautorką dwu zawartych w niej rozdziałów:

- Oleś, M., Steuden, S., Klonowski, P., Chmielnicka-Kuter, E., Gajda, T., Puchalska-Wasył, M., Sobol-Kwapińska, M. (2002). Metody badania jakości życia i psychospołecznego funkcjonowania chorych z zaburzeniami widzenia. W: P. Oleś, S. Steuden, J. Toczółowski (red.), *Jak świata mniej widzę: Zaburzenia widzenia a jakość życia* (s. 51- 68). Lublin: TN KUL. [opublikowane przed doktoratem]
- Steuden, S., Oleś, M., Puchalska-Wasył, M. (2002). Psychologiczne charakterystyki osób z zaburzeniami funkcji wzrokowych – aspekty strukturalne i dynamiczne. W: P. Oleś, S. Steuden, J. Toczółowski (red.), *Jak świata mniej widzę: Zaburzenia widzenia a jakość życia* (s. 87-100). Lublin: TN KUL. [opublikowane przed doktoratem]

W tamtym czasie cytowane w literaturze badania odnoszące się do chorych z zaburzeniami funkcji wzrokowych dotyczyły głównie aspektu medycznego choroby oraz jej wpływu na codzienne funkcjonowanie, np. zdolności do przemieszczania się, wykonywania codziennych czynności związanych z prowadzeniem domu czy samoobsługą (Coleman, 1999; Shuttleworth, Luhishi, Harrad, 1998). Podejmując badania w naszym zespole przyjęliśmy, że zaburzenia funkcji wzrokowych dotyczą jakości życia osób chorych nie tylko w znaczeniu medycznym, ale także psychologicznym, społecznym i zawodowym. Realizowany przez nas projekt badawczy zmierzał do uchwycenia psychologicznych implikacji i korelatów zaburzeń widzenia i do prowadzenia analiz pod kątem wieloaspektowej oceny psychologicznego funkcjonowania chorych. W tym sensie próbował on wypełnić lukę istniejącą w wiedzy o szeroko pojętych konsekwencjach zaburzeń funkcji wzrokowych.

W projekcie postulowano m.in., że im większe zaburzenia widzenia związane z zaćmą lub jaskrą, tym niższa ocena jakości życia oraz, że w przypadku skutecznego leczenia zaćmy (operacja) lub powstrzymania procesu chorobowego w jaskrze nastąpi istotny wzrost poczucia jakości życia. Rzeczywistość okazała się o wiele bardziej skomplikowana. Stopień obniżonej jakości widzenia i utraty ostrości wzroku lub poprawy tej ostrości nie odzwierciedlał się w prosty sposób w ocenie poszczególnych wymiarów jakości życia. Na przykład, po operacyjnym leczeniu zaćmy pacjenci widzieli lepiej (co potwierdzała ich subiektywna ocena jakości widzenia oraz obiektywne badanie lekarskie), a jednak nie przekładało się to na większe zadowolenie z życia, na poczucie kompetencji, niezależności czy integracji z innymi ludźmi. Jedynym wymiarem jakości życia, w którym wynik podnosił się po operacji, był wymiar zdrowia. U chorych z jaskrą, u których zatrzymano proces chorobowy dodatkowo wzrastała ocena jakości życia w obszarze niezależności. Przytoczone wyniki sugerowały, że poczucie jakości życia u chorych na jaskrę lub zaćmę łączy się raczej z całościowo rozumianym funkcjonowaniem psychicznym osoby niż z wąsko pojętym efektem leczenia. Dalsze analizy pozwoliły ustalić, że o poczuciu jakości życia pacjentów z jaskrą oraz o ewentualnej zmianie poczucia jakości życia po operacji zaćmy decyduje

w większym stopniu koncepcja siebie, poczucie własnej wartości i styl radzenia sobie w sytuacji stresowej niż nasilenie lęku, poczucia beznadziejności lub osamotnienia, doświadczane przez chorego.

5.7. O osobowości praktycznie wszystko

Kilkakrotnie pracowałam nad książką, albo jako jej autor albo jeden z redaktorów. Jednak praca nad podręcznikiem „*O osobowości praktycznie wszystko. Ćwiczenia z psychologii osobowości*” (Oleś, Puchalska-Wasył, Sobol-Kwapińska, 2006) nauczyła mnie szczególnie wiele. Książka ta bowiem jest inna od pozostałych. Powstała z myślą o efektywnym nauczaniu psychologii osobowości.

Nauczanie psychologii osobowości jawi się jako zadanie ważne, odpowiedzialne i trudne zarazem. Nie sposób wyobrazić sobie skutecznie pomagającego psychologa, który nie znałby teorii osobowości. Jednak znać teorię osobowości to nie tyle wymienić czy nawet zdefiniować jej główne pojęcia, ile spojrzeć przez jej pryzmat na rzeczywistość i w efekcie dostrzec rzeczy wcześniej umykające naszej uwadze.

Ćwiczenia proponowane w podręczniku mają bardzo zróżnicowany charakter, zarówno gdy chodzi o ich formę, jak i podejmowaną treść. Jako redaktorzy, razem z Piotrem Olesiem i Małgorzatą Sobol-Kwapińską, staraliśmy się o jak najpełniejszą reprezentację ujęć osobowości: od teorii cech i socjologii przez teorie poznawcze i psychodynamiczne, aż po teorie fenomenologiczno-egzystencjalne. Ćwiczenia są pomyślane tak, aby przybliżyć poszczególne ujęcia teoretyczne, ułatwiać ich zapamiętanie, pomóc zgłębiać te ich aspekty, które wydają się najważniejsze lub najmniej doprecyzowane. Wiele ćwiczeń wymaga interpretacji tego samego zjawiska życia psychicznego czy społecznego lub tej samej historii życia w świetle odmiennych kontekstów teoretycznych. W zamyśle miało to sprzyjać uświadomieniu podobieństw i różnic między rozważanymi teoriami oraz praktycznemu testowaniu ich możliwości i ograniczeń.

Koncepcja książki jest zgodna z ideą żywego uczenia, które zmierza do wykorzystania lub wywołania osobistego zainteresowania przedmiotem poznania, czyli np. wiedzą potrzebną do interpretacji określonych zjawisk, interesujących z punktu widzenia odbiorcy. W ten sposób „suche” studium teorii osobowości można przekształcić w szkołę myślenia problemowego, dyskursywnego, z aplikacją do konkretnych problemów i zjawisk. Starłam się osiągnąć ten właśnie cel zarówno wtedy, gdy współredagowałam podręcznik, jak i wtedy gdy tworzyłam do niego osiem własnych propozycji ćwiczeń. Mam nadzieję, że choć w pewnym zakresie to się udało.

Literatura cytowana

- Alderson-Day, B., Fernyhough, C. (2015). Inner speech: Development, cognitive functions, phenomenology, and neurobiology. *Psychological Bulletin*, 141(5), 931-965. doi: 10.1037/bul0000021
- Assagioli, R. (2000). *Psychosynthesis: A collection of basic writings*. Amherst, MA: Synthesis Center.
- Bachtin, M. (1970). *Problemy poetyki Dostojewskiego*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bibler, V. (1982). *Myślenie jako dialog*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Borawski, D. (2011). Wpływ aktywizowania myślenia dialogowego na sytuacyjną samoocенę i emocje. W: P. K. Oleś, M. Puchalska-Wasył, E. Brygoła (red.), *Dialog z samym sobą* (s. 201-223). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brinthaupt, T. M., Dove, C. T. (2012). Differences in self-talk frequency as a function of age, only-child, and imaginary childhood companion status. *Journal of Research in Personality*, 46(3), 326-333. doi: 10.1016/j.jrp.2012.03.003
- Bruner, J. S. (1990). Życie jako narracja. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 3-17.
- Cary, J. (1958). *Art and Reality*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Caughey, J. L. (1984). *Imaginary social world: A cultural approach*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Chmielnicka-Kuter, E., Oleś, P. K., Puchalska-Wasył, M. (2009). *Metoda Konfrontacji z Sobą – 2000. Aneks do podręcznika*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Chmielnicka-Kuter, E., Puchalska-Wasył, M., Oleś, P. (2015). Wątpienie – wyraz słabości czy szansa rozwoju? Ujęcie dialogowe. W: B. Bokus, E. Kosowska (red.), *O wątpieniu* (s. 41-62). Piaseczno: Studio Lexem.
- Cohn, M. A., Mehl, M. R., Pennebaker, J. W. (2004). Linguistic markers of psychological change surrounding September 11, 2001. *Psychological Science*, 15(10), 687-693. doi: 10.1111/j.0956-7976.2004.00741.x
- Coleman, A. L. (1999). Glaucoma. *The Lancet*, 354, 1803-1810.
- Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. New York: Schocken Books.
- Cooper, M. (2004). Encountering self-otherness: 'I-I' and 'I-Me' modes of self-relating. W: H. J. M. Hermans, G. Dimaggio (red.), *The dialogical self in psychotherapy* (s. 60-73). Hove and New York: Brunner-Routledge.
- Corley, P. C., Wedeking, J. (2014). The (dis)advantage of certainty: The importance of certainty in language. *Law & Society Review*, 48(1), 35-62. doi: 10.1111/lasr.12058
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Professional Manual. Odessa, Florida: Psychological Assessment Resources.
- Davis, D., Brock, T. C. (1975). Use of first person pronouns as a function of increased objective self-awareness and performance feedback. *Journal of Experimental Social Psychology*, 11(4), 381-388. doi: 10.1016/0022-1031(75)90017-7
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113-126. doi: 10.1037/0022-3514.44.1.113
- Demetrio, D. (1999). *Zabawa na tle życia. Gra autobiograficzna w edukacji dorosłych*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Diaz, R. M., Berk, L. E. (red.). (1992). *Private speech: From social interaction to self-regulation*. Hillsdale, NJ England: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., Brennan, K. A. (2000). An item-response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350-365.
- Gergen, K. J. (2009). *Nasycone Ja. Dylematy tożsamości w życiu współczesnym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Hardy, J. (2006). Speaking clearly: A critical review of the self-talk literature. *Psychology of Sport and Exercise*, 7(1), 81-97. doi: 10.1016/j.psychsport.2005.04.002
- Hatzigeorgiadis, A., Zourbanos, N., Galanis, E., Theodorakis, Y. (2011). Self-talk and sports performance: A meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science*, 6(4), 348-356. doi: 10.1177/1745691611413136
- Hemingway, E. (1987). *Stary człowiek i morze*. Warszawa: Iskry.
- Henderson, M. D., Trope, Y., Carnevale, P. J. (2006). Negotiation from a near and distant time perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 712-729. doi: 10.1037/0022-3514.91.4.712
- Hermans, H. J. M. (2003). The construction and reconstruction of a dialogical self. *Journal of Constructivist Psychology*, 16, 89-130.
- Hermans, H. J. M., Dimaggio, G. (red.). (2004). *The dialogical self in psychotherapy*. Hove and New York: Brunner-Routledge.
- Hermans, H. J. M., Gieser, T. (red.). (2012). *Handbook of Dialogical Self Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hermans, H. J. M., Hermans-Jansen, E. (1995). *Self-narratives: The construction of meaning in psychotherapy*. New York, London: Guilford Press.
- Hermans, H. J. M., Hermans-Konopka, A. (2010). *Dialogical self theory: Positioning and counter-positioning in a globalizing society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hermans, H. J. M., Kempen, H. J. G. (1993). *The dialogical self: Meaning as movement*. San Diego: Academic Press.
- Hermans, H. J. M., Kempen, H. J. G., van Loon, R. J. P. (1992). The dialogical self. Beyond individualism and rationalism. *American Psychologist*, 47(1), 23-33.

- Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94(3), 319-340. doi: 10.1037/0033-295x.94.3.319
- Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist*, 52(12), 1280-1300. doi: 10.1037/0003-066x.52.12.1280
- Hogenraad, R., Orianne, E. (1983). 'A penny for your thoughts': Imagery value and periodicity of interior monologue. *Journal of Mental Imagery*, 7(1), 51-61.
- Honeycutt, J. M. (2003). *Imagined interactions: Daydreaming about communication*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- James, W. (2002). *Psychologia: Kurs skrócony*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Josephs, I. E. (1998). Constructing one's self in the city of the silent: Dialogue, symbols, and the role of 'as-if' in self-development. *Human Development*, 41, 180-195.
- Jung, C. G. (1963). *Memories, dreams, reflections*. New York: Crown Publishing Group/Random House.
- Kacewicz, E., Pennebaker, J. W., Davis, M., Jeon, M., Graesser, A. C. (2014). Pronoun use reflects standings in social hierarchies. *Journal of Language and Social Psychology*, 33(2), 125-143. doi: 10.1177/0261927x13502654
- Kamann, M. P., Wong, B. Y. L. (1993). Inducing adaptive coping self-statements in children with learning-disabilities through self-instruction training. *Journal of Learning Disabilities*, 26(9), 630-638.
- Keen, S. (1990). *To a dancing God. Notes of spiritual traveler*. San Francisco: Harper.
- Kosslyn, S. M. (2005). Mental images and the brain. *Cognitive Neuropsychology*, 22(3/4), 333-347.
- Kosslyn, S. M., Seger, C., Pani, J. (1990). When is imagery used in everyday life? A diary study. *Journal of Mental Imagery*, 14, 131-152.
- Lamiell, J. T. (1981). Toward an idiothetic psychology of personality. *American Psychologist*, 36(3), 276-289. doi: 10.1037/0003-066x.36.3.276
- Larsen, R. J., Buss, D. M. (2005). *Personality psychology: Domains of knowledge about human nature* (wyd. 2). New York: McGraw-Hill.
- Lee, S. W. F. (2011). Exploring seven- to eight-year-olds' use of self-talk strategies. *Early Child Development and Care*, 181(6), 847-856. doi: 10.1080/03004430.2010.494253.
- Lewis, M. D. (2002). The dialogical brain - Contributions of emotional neurobiology to understanding the dialogical self. *Theory & Psychology*, 12(2), 175-190. doi: 10.1177/0959354302012002628
- MacKay, D. G. (1992). Constraints on theories of inner speech. W: D. Reisberg (red.), *Auditory imagery* (s. 121-149). Hillsdale, NJ England: Lawrence Erlbaum Associates.
- Marková, I. (2005). *Dialogicality and social representations: The dynamics of mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Markus, H., Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41(9), 954-969.
- Markus, H., Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, 38(1), 299-337.
- McAdams, D. P. (1989). The development of narrative identity. W: N. Cantor (red.), *Personality psychology* (s. 160-174). New York: Springer Verlag.
- McAdams, D. P. (1995). What do we know when we know a person? *Journal of Personality*, 63(3), 365-396.
- McAdams, D. P., Pals, J. (2006). A new Big Five. Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist*, 61(3), 204-217.
- McCrae, R. R., Costa, P. T. J. (1999). A five-factor theory of personality. W: L. A. Pervin, O. P. John (red.), *Handbook of Personality: Theory and research* (s. 139-153). New York: Guilford Press.
- Mead, G. H. (1975). *Umysł, osobowość, społeczeństwo*. Warszawa: PWN.
- Młynarczyk, M. (2011). Dialogi rozbieżnych Ja. W: P. K. Oleś, M. Puchalska-Wasył, E. Brygoła (red.), *Dialog z samym sobą* (s. 224-251). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nir, D. (2012). Voicing inner conflict: From a dialogical to a negotiational self. W: H. J. M. Hermans, T. Gieser (red.), *Handbook of Dialogical Self Theory* (s. 284-300). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Nowak, A. (1991). *Wyobrażeniowe mechanizmy przetwarzania informacji: Myślenie przestrzenne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Ogilvie, D. M. (1987). The undesired self: A neglected variable in personality research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(2), 379-385.
- Oleś, M., Steuden, S., Klonowski, P., Chmielnicka-Kuter, E., Gajda, T., Puchalska-Wasył, M., Sobol-Kwapińska, M. (2002). Metody badania jakości życia i psychospołecznego funkcjonowania chorych z zaburzeniami widzenia. W: P. Oleś, S. Steuden, J. Toczolowski (red.), *Jak świata mniej widzę. Zaburzenia widzenia a jakość życia* (s. 51- 68). Lublin: TN KUL.
- Oleś, P. (2009a). Czy głosy umysłu da się mierzyć? Skala Wewnętrznej Aktywności Dialogowej (SWAD). *Przegląd Psychologiczny*, 52, 37-50.
- Oleś, P. (2009b). Dialogowość wewnętrzna jako właściwość człowieka. W: J. Koziński (red.), *Nowe idee w psychologii* (s. 216-235). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Oleś, P. K. (1992). *Metoda Konfrontacji z Sobą Huberta J. M. Hermansa*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Oleś, P., Batory, A., Buszek, M., Chorąży, K., Dras, J., Jankowski, T., . . . Wróbel, M. (2010). Wewnętrzna aktywność dialogowa i jej psychologiczne korelaty. *Czasopismo Psychologiczne*, 16(1), 113-127.
- Oleś, P., Puchalska-Wasył, M. (2005). Tożsamość narracyjna czy Ja polifoniczne? W: E. Chmielnicka-Kuter, M. Puchalska-Wasył, P. K. Oleś (red.), *Polifonia osobowości: Aktualne problemy psychologii narracji* (s. 51-64). Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Oleś, P., Puchalska-Wasył, M. (2012). Dialogicality and personality traits. W: H. J. M. Hermans, T. Gieser (red.), *Handbook of Dialogical Self Theory* (s. 241-252). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Oleś, P., Puchalska-Wasył, M., Sobol-Kwapińska, M. (red.). (2006). *O osobowości praktycznie wszystko. Ćwiczenia z psychologii osobowości*. Warszawa – Lublin: Wydawnictwo Naukowe „Scholar” i Wydawnictwo KUL.
- Pearson, C. S. (1995). *Nasz wewnętrzny bohater czyli sześć archetypów według których żyjemy*. Poznań: Rebis.
- Pennebaker, J. W., Booth, R. J., Francis, M. E. (2007). *Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC2007 - Operator's manual*. Austin, TX: LIWC.net.
- Prince, G. (1973). *A grammar of stories*. The Hague, Paris: Mouton.
- Puchalska-Wasył, M. (1999). Rodzina i praca w systemie osobistych znaczeń kobiet pracujących naukowo. *Roczniki Psychologiczne*, 2, 167-184.
- Puchalska-Wasył, M. (2001). Zjawisko wielogłosowego self i jego rola w twórczości literackiej i naukowej. *Przegląd Psychologiczny*, 44(3), 349-365.
- Puchalska-Wasył, M. (2004). Wewnętrzny dialog – swoisty typ narracji? W: E. Dryll, A. Cierpka (red.), *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne* (s. 267-273). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Puchalska-Wasył, M. (2005a). Imaginary interlocutors – types and similarity to the self of the individual. W: H. J. M. Hermans, P. Oleś (red.), *Dialogical self: Theory and research* (s. 201-215). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Puchalska-Wasył, M. (2005b). Monolog i dialog wewnętrzny – dwie formy wykorzystania dialogowego Ja. *Studia Psychologiczne*, 43(4), 59-70.
- Puchalska-Wasył, M. (2005c). Wyobrażeni rozmówcy – typy i funkcje. *Przegląd Psychologiczny*, 48(1), 109-123.
- Puchalska-Wasył, M. (2006). *Nasze wewnętrzne dialogi: O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Puchalska-Wasył, M. (2007). Types and functions of inner dialogues. *Psychology of Language and Communication*, 11(1), 43-62.
- Puchalska-Wasył, M. (2010). Dialogue, monologue and change of perspective – three forms of dialogicality. *International Journal for Dialogical Science*, 4(1), 67-79.
- Puchalska-Wasył, M. (2011a). Dialogicality and creativity. W: R. A. Jones, M. Morioka (red.), *Jungian and dialogical self perspectives* (s. 85-99). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Puchalska-Wasył, M. (2011b). Internal dialogical activity: Types and personality correlates. W: R. A. Jones, M. Morioka (red.), *Jungian and dialogical self perspectives* (s. 100-116). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Puchalska-Wasył, M. (2011c). Typy wewnętrznych rozmówców i ich funkcje w świetle analiz ilościowych i jakościowych. W: P. K. Oleś, M. Puchalska-Wasył, E. Brygoła (red.), *Dialog z samym sobą* (s. 69-95). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Puchalska-Wasył, M. (2012). Od teorii wartościowania i Metody Konfrontacji z Sobą do analizy typów wewnętrznych rozmówców. *Przegląd Psychologiczny*, 55(2), 143-159.
- Puchalska-Wasył, M. (2013). Zjawisko wewnętrznych dialogów w świetle integracyjnego modelu osobowości Dana McAdamsa. *Przegląd Psychologiczny*, 56(4), 443-466.
- Puchalska-Wasył, M. (2014a). The phenomenon of inner dialogues: How can it be explored? W: M. A. Pourkos (red.), *Perspectives and limits of dialogism in Mikhail Bakhtin: Applications in psychology, education, art and culture* (s. 165-186). LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Puchalska-Wasył, M. (2014b). When interrogative self-talk improves task performance: The role of answers to self-posed questions. *Applied Cognitive Psychology*, 28(3), 374-381. doi: 10.1002/acp.3007
- Puchalska-Wasył, M. (2015). Self-talk: Conversation with oneself? On the types of internal interlocutors. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 149(5), 443-460. doi: 10.1080/00223980.2014.896772
- Puchalska-Wasył, M. (2016a). Coalition and opposition in myself? On integrative and confrontational internal dialogs, their functions, and the types of inner interlocutors. *Journal of Constructivist Psychology*, 29(2), 197-218. doi: 10.1080/10720537.2015.1084601
- Puchalska-Wasył, M. (2016b). Determinants of integration and confrontation in internal dialogues. *Japanese Psychological Research*. doi: 10.1111/jpr.12115
- Puchalska-Wasył, M. (2016c, w druku). Integracja i konfrontacja w dialogu wewnętrznym – analiza języka. *Przegląd Psychologiczny*,
- Puchalska-Wasył, M. (2016d). *Nasze wewnętrzne dialogi: O dialogowości jako sposobie funkcjonowania człowieka* (wyd. 2, zmienione). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Puchalska-Wasył, M. (2016e). The functions of internal dialogs and their connection with personality. *Scandinavian Journal of Psychology*, 57(2), 162-168. doi: 10.1111/sjop.12275
- Puchalska-Wasył, M. (2016f). The impact of psychological distance on integrative internal dialogs. *International Journal of Psychology*. doi: 10.1002/ijop.12266
- Puchalska-Wasył, M., Chmielnicka-Kuter, E., Jankowski, T., Bąk, W. (2008). Wyobrażenia jako przestrzeń dla wewnętrznego dialogu. *Przegląd Psychologiczny*, 51(2), 197-214.
- Puchalska-Wasył, M., Chmielnicka-Kuter, E., Oleś, P. (2008). From internal interlocutors to psychological functions of dialogical activity. *Journal of Constructivist Psychology*, 21(3), 239-269. doi: 10.1080/10720530802071476
- Puchalska-Wasył, M., Oleś, P. (2013). Doubtfulness - a dialogical perspective. *Psychology of Language and Communication*, 17(2), 101-113. doi: 10.2478/plc-2013-0007

Załącznik B do wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego

- Puchalska-Wasył, M., Oleś, P. K. (2008). Teoria narracyjnej tożsamości Dana P. McAdamsa. W: P. K. Oleś, A. Batory (red.), *Tożsamość i jej przemiany a kultura* (s. 247-278). Lublin: Wydział I Nauk Społecznych PAN i Wydawnictwo KUL.
- Rowan, J. (1990). *Subpersonalities: The people inside us*. London: Routledge.
- Rude, S., Gortner, E. M., Pennebaker, J. (2004). Language use of depressed and depression-vulnerable college students. *Cognition & Emotion*, 18(8), 1121-1133. doi: 10.1080/02699930441000030
- Senay, I., Albarracín, D., Noguchi, K. (2010). Motivating goal-directed behavior through introspective self-talk: The role of the interrogative form of simple future tense. *Psychological Science*, 21(4), 499-504. doi: 10.1177/0956797610364751
- Shuttleworth, G. N., Luhishi, E. A., Harrad, R. A. (1998). Do patients with age related maculopathy and cataract benefit from cataract surgery? *British Journal of Ophthalmology*, 82(6), 611-616.
- Siuta, J. (2006). *Inwentarz Osobowości NEO-PI-R Paula T. Costy Jr i Roberta R McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Staudinger, U. M., Baltes, P. B. (1996). Interactive minds: A facilitative setting for wisdom-related performance? *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(4), 746-762. doi: 10.1037/0022-3514.71.4.746
- Stein, N., Policastro, M. (1984). The concept of story: A comparison between children's and teacher's viewpoints. W: H. Mandl, N. Stein, T. Trabasso (red.), *Learning and comprehension of text* (s. 113-155). Hillsdale, NJ Lawrence Erlbaum.
- Sternberg, R. J., Grigorenko, E. L., Oh, S. (2001). The development of intelligence at midlife. W: M. E. Lachman (red.), *Handbook of midlife development* (s. 217-247). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Steuden, S., Oleś, M., Puchalska-Wasył, M. (2002). Psychologiczne charakterystyki osób z zaburzeniami funkcji wzrokowych – aspekty strukturalne i dynamiczne. W: P. Oleś, S. Steuden, J. Toczłowski (red.), *Jak świata mniej widzę. Zaburzenia widzenia a jakość życia* (s. 87-100). Lublin: TN KUL.
- Straś-Romanowska, M. (2008). Psychologiczne badania narracyjne jako badania jakościowe i ich antropologiczne zaplecze. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka* (s. 57-74). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Taylor, M., Hodges, S. D., Kohányi, A. (2002). The illusion of independent agency: Do adult fiction writers experience their characters as having minds of their own? *Imagination, Cognition and Personality*, 22(4), 361-380. doi: 10.2190/ftg3-q9t0-7u26-5q5x
- Tod, D., Hardy, J., Oliver, E. (2011). Effects of self-talk: A systematic review. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 33(5), 666-687.
- Trope, Y., Liberman, N. (2010). Construal-level theory of psychological distance. *Psychological Review*, 117(2), 440-463. doi: 10.1037/a0018963
- Trzebiński, J. (2002). Narracyjne konstruowanie rzeczywistości. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (s. 17-42). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Watkins, M. (1986). *Invisible guest: The development of imaginal dialogues*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- Wertsch, J. (1991). *Voices of mind: A sociocultural approach to mediated action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Winsler, A., Fernyhough, C., Montero, I. (red.). (2009). *Private speech, executive functioning, and the development of verbal self-regulation*. New York: Cambridge University Press.
- Wygotski, L. S. (1989). *Myślenie i mowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zawadzki, B. (2006). *Kwestionariusze osobowości: Strategie i procedura konstruowania*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Małgorzata
Puchalska-Wasył